MOTHERS OF EUROPE

Obsah

O projektu 3

Michał Sęk
Úvod 4

Aggeliki Christodoulou, Anastasia Kapola, Stratis Bournazos
Melina Mercouri – Řecko 6

Aggeliki Christodoulou, Anastasia Kapola, Stratis Bournazos
Agni Roussopoulou – Řecko 9

Aggeliki Christodoulou, Anastasia Kapola, Stratis Bournazos
Betty Vakalidou – Řecko 12

Lucie Vopálenská
Dagmar Burešová – Česko 15

Lucie Vopálenská
Olga Havlová – Česko 18

Lucie Vopálenská
Lída Rakušanová – Česko 21

Eva García Sempere
Dulcinea Bellido Carvajal – Španělsko 24

Eva García Sempere
Carmen Díez de Rivera – Španělsko 27

Eva García Sempere
Francisca Sauquillo Pérez – Španělsko 30

Benjamin Zeeb
Hannah Arendt – Německo 33

Benjamin Zeeb
Ursula Hirschmann – Německo 36

Benjamin Zeeb
Nelly Sachs – Německo 39

Iwona Chmura-Rutkowska
Danuta Hübner – Polsko 42

Anna Kowalczyk
Anna Walentynowicz – Polsko 46

Edyta Głowacka-Sobiech
Agnieszka Holland – Polsko 49

Fanni Bársony
Dorka Gryllus – Maďarsko 52

István Hegedűs
Anna Kéthly – Maďarsko 55

Monika Pál
Ottilia Solt – Maďarsko 58

O projektu

Projekt „Matky Evropy“ odhaluje zapomenutou polovinu evropských dějin. Pátráme po životních příbězích výjimečných žen, které významně přispěly k demokratickým změnám, evropské integraci a utváření společných evropských hodnot.

Projekt realizuje mezinárodní tým nevládních organizací z Maďarska (Magyarországi Európa Társaság), Německa (Alliance4Europe), Řecka (Inter Alia), Španělska (Asociación Consortium Local-Global Coglobal), České republiky (Knihovna Václava Havla) a Polska (Nadace Bronisława Geremka a Nadace Roberta Schumana).

Projekt „Matky Evropy“ získal podporu z programu Evropské unie „Občané, rovnost, práva a hodnoty“ (CERV, grant č. 101143916).

Úvod

Namísto toho, aby podněcovali nenávist a opláceli staré křivdy, vytvořili projekt postavený na smíření a spolupráci. Jejich myšlenky a činy položily základy Evropské unie.

Po desetiletí byli Otcové Evropy symbolem úspěšného usmíření a evropské jednoty – šest distingovaných mužů v tmavých oblecích.

Dnes tento obraz působí až zarážejícím dojmem. Zobrazuje historii tak, jak ji psali ti, kdo stáli v čele politických změn – avšak bez ohledu na perspektivu těch, kterých se tyto změny dotkly nejvíce. Jenže Evropská unie nevznikla pouze zásluhou mužů.

Historie Evropy – naše historie – nebude úplná ani pravdivá, dokud nezohledníme všechny hlasy. Jinak bude nejen nekompletní, ale i zavádějící. Proto je nutné ji vyprávět v celé její šíři.

Musíme si položit zásadní otázku: Jakou roli sehrály ženy v procesu evropské integrace? Kdo byly Matky Evropy?

Odpovědi na tuto otázku jsme hledali v šesti zemích: České republice, Řecku, Španělsku, Německu, Polsku a Maďarsku. Spolupracovali jsme s partnerskými organizacemi v každé z těchto zemí – každá z nich vybrala tři ženy, jejichž příběhy jsou nejen klíčovou součástí historie jejich vlasti, ale i celé Evropy.

Náš výběr sice nemůže zcela vystihnout veškerou rozmanitost Evropy, přesto nabízí jedinečný pohled – zahrnuje jak velké, tak menší státy. Především však posouváme perspektivu mimo tradiční střed Evropské unie. Ze šesti zkoumaných zemí bylo mezi zakladateli Unie pouze Německo. Řecko a Španělsko se připojily až v 80. letech, zatímco Česká republika, Polsko a Maďarsko vstoupily do Unie v roce 2004. Všechny tyto země prošly obdobím politických převratů – od autoritářských režimů přes demokratizaci až po začlenění do EU. A právě v této době také začala eroze patriarchální dominance.

Příběhy těchto žen odrážejí klíčové okamžiky evropských dějin 20. století. Bojovaly proti autoritářským režimům – proti nacismu v Německu, fašismu ve Španělsku a Řecku a proti komunismu v Československu, Polsku a Maďarsku.

Stály v první linii odporu (Češka Olga Havlová, Polka Anna Walentynowicz), obhajovaly pronásledované u soudů (Češka Dagmar Burešová, Maďarka Anna Kéthly, Španělky Paca Sauquillo a Dulcinea Bellido, Řekyně Agni Roussopoulou) nebo bojovaly za práva těch nejzranitelnějších (Maďarka Ottilia Solt).

Další výzvou byla demokratizace a politická transformace. Ženy jako Polka Danuta Hübner, Češka Dagmar Burešová a Španělka Dulcinea Bellido se na tomto procesu aktivně podílely. Některé z těchto žen však šly ještě dál – stály

u samotného zrodu evropské integrace. Mezi jinými to byla Danuta Hübner, Španělka Carmen Díez De Rivera, Řekyně Melina Mercouri a Maďarka Anna Kéthly.

Zvláštní roli sehrály německé ženy, jejichž osudy byly formovány německým nacismem. Ursula Hirschmann, Hannah Arendt a Nelly Sachs – Němky židovského původu, které přežily druhou světovou válku – zasvětily své životy úsilí, aby se válečné hrůzy již nikdy neopakovaly.

Spoluvytvářely intelektuální, politické a kulturní základy hodnot, na nichž stojí lidská práva, liberální demokracie a evropská integrace.
Co všechny tyto ženy spojuje? Odvaha říkat nahlas to, co bylo třeba slyšet.

Patřily mezi ně novinářky bojující za svobodu slova (např. Češka Lída Rakušanová), umělkyně formující svět filmu (polská režisérka Agnieszka Holland, maďarská herečka Dorka Gryllus a řecká herečka a politička Melina Mercouri), autorky, jejichž myšlenky ovlivnily generace (např. Hannah Arendt a básnířka Nelly Sachs), i aktivistky hájící lidská práva, sociální spravedlnost a práva žen i menšin včetně LGBTQ+ osob (např. Betty Vakalidou a Agni Roussopoulou).

Většina těchto žen žila v době, kdy světu dominovali muži. Dosáhnout stejného uznání a vlivu pro ně znamenalo vynaložit mnohem větší úsilí než se požadovalo od jejich mužských protějšků. Politika byla mužskou doménou, a proto se mnoho z nich zapojilo do veřejného života „zadními vrátky“ – skrze odbory, obranu lidských práv, podporu mužských kolegů, aktivismus, kulturu a vědu.

Některé z našich hrdinek (jako Olga Havlová a Anna Walentynowicz) nejenže tento prostor zaplnily, ale dokonce ho i rozšířily.

Jiné (například Betty Vakalidou, Agni Roussopoulou, Dorka Gryllus, Ottilia Solt, Dulcinea Bellido a Agnieszka Holland) bojovaly proti nerovnosti, bouraly tabu i nespravedlivé kulturní normy, otevíraly debaty o společenských změnách a dávaly hlas diskriminovaným a marginalizovaným skupinám.

Žádná z těchto žen se nedá zařadit do jediné kategorie – každá z nich byla aktivní ve více oblastech. To svědčí nejen o jejich všestrannosti, ale vypovídá i o době, v níž žily. Patriarchální systém totiž nutí ženy zvládat několik rolí zároveň.

Matky Evropy se v multitaskingu staly mistryněmi – protože neměly jinou volbu. Pokud chtěly změnit politiku, musely nejprve změnit společnost a prorazit kulturní normy, které je svazovaly.

Společenské a kulturní změny, které iniciovaly nebo urychlily, se staly pevným základem pro politické reformy, které následně realizovali převážně muži.

Evropský politický projekt by nevznikl bez žen, které formovaly evropské společnosti. Jeho obrovský úspěch ve 20. století se nedá měřit ani tak aktivitou mužů, jako spíše tím, že vznikl navzdory vyloučení žen.

Abychom tento úspěch nepromarnili, je nejvyšší čas přehodnotit minulost a urychlit změny, které konečně dají hlas různorodým skupinám a umožní zahrnout více hledisek do politické debaty.

Michał Sęk

Melina Mercouri

Herečka, opoziční aktivistka, politička, ministryně kultury. Spoluzakladatelka iniciativy *Evropské hlavní město kultury*

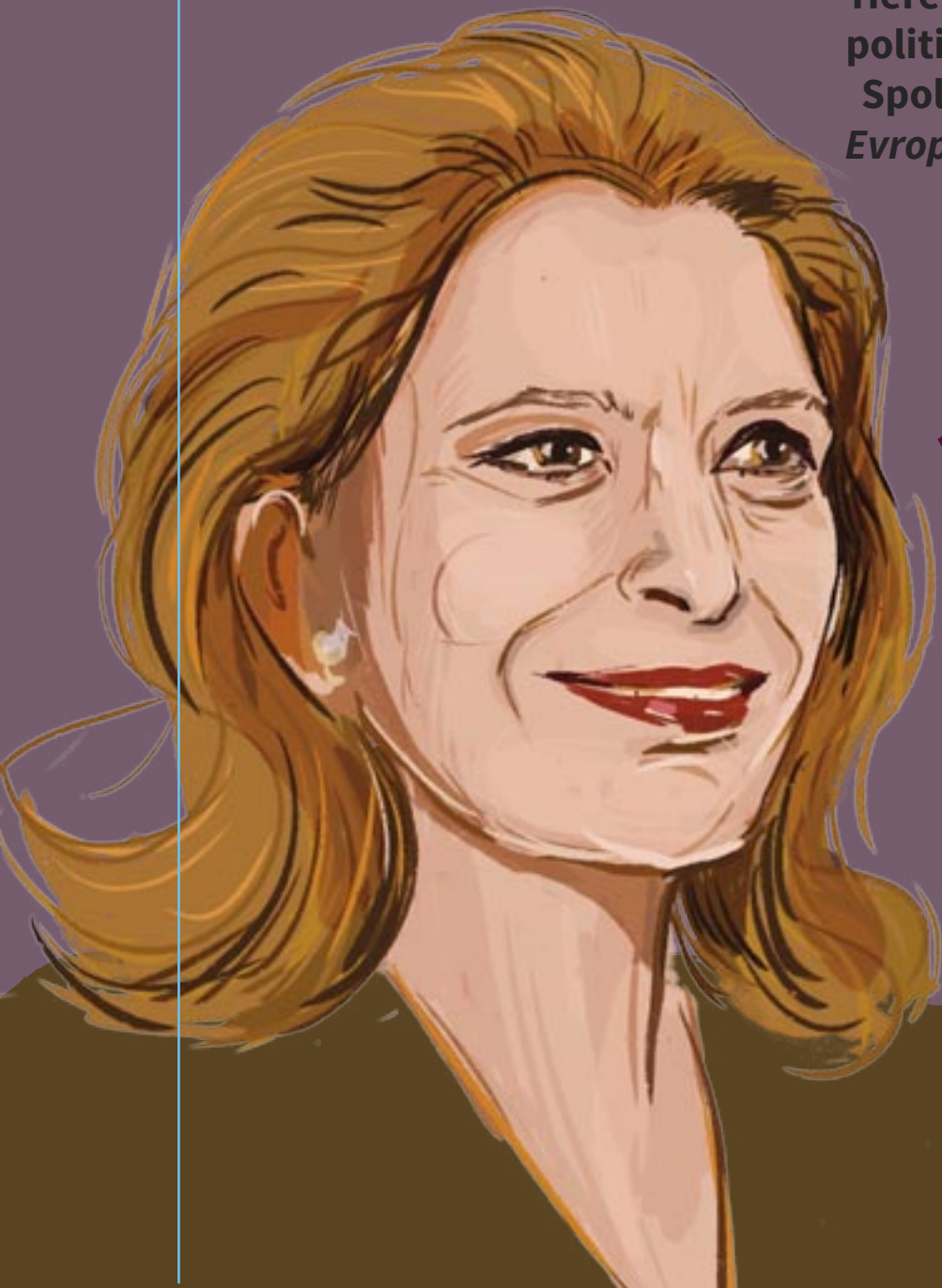

> **Narodila jsem se jako Řekyně a zemřu jako Řekyně. Pattakos se narodil jako fašista a zemře jako fašista.**
> **(o vůdci vojenské junty a ministru vnitra generálu Stylianosi Pattakosovi)**

Melina Mercouri je jednou z nejznámějších řeckých osobností moderní doby. Ať už se nacházíte kdekoli – v Evropě či jinde –, jméno Melina rezonuje po celém světě a je neodmyslitelně spojeno s Řeckem 20. století. Její věhlas je výsledkem několika faktorů: úspěšné mezinárodní herecké kariéry, let strávených v USA a Evropě, neústupného boje proti vojenské juntě, působení ve funkci ministryně kultury v 80. letech i její nezkrotné energie.

Melina – její život, činy i osobnost – se stala jednotícím symbolem boje za emancipaci žen a zanechala odkaz, který přetrvává dodnes.

1920 | 1994

Řecko

Melina Mercouri žila v bouřlivém období plném sociálních a politických změn. Byla svědkyní zásadních událostí 20. století – nacistické okupace, občanské války a vojenské diktatury „černých plukovníků“ v roce 1967. V období, kdy se Řecko potýkalo s politickou nestabilitou, se měnily tradiční společenské role a vliv politických rodin, jako byla ta její, hrál zásadní roli.

Během nacistické okupace (1941–1944) Melina využívala výsad svého bohatého původu, za což se později styděla. Za vojenské junty se však stala symbolem boje proti diktatuře – veřejně upozorňovala na situaci v Řecku, kvůli čemuž přišla o občanství a stala se terčem represí. Po pádu režimu se vrátila do vlasti a zapojila se do politiky jako členka socialistické strany PASOK. Ve své roli ministryně kultury hájila odkaz starověkého Řecka a neúnavně bojovala za navrácení Parthenónských mramorů. Proměnila se v symbol zápasu za svobodu a kulturní identitu v časech proměny řecké společnosti. To však předbíháme.

Melina Mercouri se narodila v Athénách v roce 1920. Její rodné jméno bylo Amalia-Maria, ale říkalo se jí Melina – tak důvěrně a tak často, že její příjmení vlastně není třeba zmiňovat. Pocházela z významné politické rodiny – její dědeček Spyros Mercouris, dlouholetý starosta Athén, na ni měl velký vliv. Otec Stamatis byl několik volebních období poslancem parlamentu a zastával také funkci ministra veřejného pořádku a veřejných prací. Matka Irini Lappa pocházela z bohaté rodiny. Velmi blízký vztah měla se svým mladším bratrem Spyrosem, který ji provázel po celý život jak v osobní, tak v profesní rovině.

Už od dětství tíhla Melina k herectví, zatímco školní docházka pro ni byla příliš svazující a dusivá. Svůj „herecký debut“ si odbyla v deseti letech na ostrově Spetses, kde byla za svůj výkon v improvizovaném představení „odměněna“ fackou od matky. V období dospívání propadla vášnivé lásce ke známému herci své doby, Georgi Pappasovi, který byl o mnoho let starší. Toto vzplanutí bylo tak silné, že ji přivedlo nejen do střetu s vlastní rodinou, ale až k pokusu o sebevraždu.

Jako teenagerka se během dovolené na Spetses zamilovala do bohatého statkáře Panose Harokopose a tajně si ho vzala za manžela. Rodině oznámila svatbu stručným telegramem: „Manželství uzavřeno.“ Hlavní roli v jejím rozhodnutí hrála svoboda – Harokopos jí zaručil naprostou volnost a svůj slib vždy dodržel.

I přes ostrý odpor rodiny následovala Melina hlas svého srdce a přihlásila se na Dramatickou školu Národního divadla. Zkoušky zvládla s lehkostí a nadšením a začala studovat u významného pedagoga Dimitrise Rodirise. Právě v této etapě jejího života Řecko sevřela nacistická okupace. Sama díky majetnému manželovi nečelila existenčním problémům a snažila se pomáhat těm, kdo to potřebovali. Přesto později přiznala, že na tuto dobu nevzpomíná s hrdostí – tehdy totiž navázala milostný vztah s válečným zbohatlíkem Phidiasem Giadikiarogluem.

Po dokončení studia v roce 1944 zahájila svou profesionální hereckou kariéru v inscenaci hry Eugena O’Neilla *Smutek sluší Elektře*, kterou uvedla Společnost Kateriny Andreadi – tehdy významné herečky a režisérky, jež vedla vlastní divadelní soubor. První velký úspěch však Melina zaznamenala až v roli Blanche DuBois ve hře Tennesseeho Williamse *Tramvaj do stanice Touha*, kterou režíroval slavný Karolos Koun, zakladatel progresivního řeckého Divadla umění (Theatro Technis).

Poté se přestěhovala do Paříže, která rozšířila její umělecké i intelektuální obzory. Vystupovala na pařížských jevištích, hrála především v bulvárním repertoáru, a současně se pohybovala v prostředí kaváren, kde se setkávala s intelektuály a umělci.

Zlomovým momentem v jejím životě a kariéře byla hlavní role – její první filmová – ve snímku *Stella* režiséra Michalise Kakogiannise. Tento ikonický film reprezentoval Řecko na filmovém

festivalu v Cannes v roce 1956. Přestože Melina nevyhrála, jak se očekávalo, sklidila nadšené recenze. Vystoupení v Cannes se pro ni stalo zlomem – nejen na cestě umělecké, ale i osobní. Právě tam potkala muže, se kterým sdílela zbytek svého života: amerického židovského režiséra Julese Dassina, pronásledovaného v USA McCarthyho výborem.

V následujících letech se Melina stala Dassinovou múzou a hrála v mnoha jeho filmech, včetně *Kristus znovu ukřižovaný* (podle románu Nikose Kazantzakise), *Phaedra* a *Nikdy v neděli*, za který v roce 1960 získala v Cannes cenu pro nejlepší herečku. Díky filmům Julese Dassina, ale i spolupráci s dalšími významnými režiséry, jako byli Vittorio De Sica, Norman Jewison nebo Karl Froman, si Melina vybudovala mezinárodní filmovou kariéru čítající celkem 19 filmů.

Současně pokračovala ve své divadelní kariéře, a to jak na řeckých, tak na pařížských jevištích. Vrcholem byla inscenace Tennesseeho Williamse *Sladký pták mládí*, uvedená v roce 1960 v Divadle umění Karolose Kouna.

V roce 1967 se Melina přestěhovala do New Yorku, kde hrála na Broadwayi v muzikálu *Ilya Darling*, když v její vlasti došlo k vojenskému převratu. Okamžitě se zapojila do boje proti diktatuře a kvůli svým veřejným prohlášením přišla o občanství. Když se jí novináři ptali na její pocity, pronesla slavnou větu: „Narodila jsem se jako Řekyně a zemřu jako Řekyně. Pattakos se narodil jako fašista a zemře jako fašista.“ Od listopadu 1967 byla asi tři měsíce pod ochranou FBI, neboť existovalo podezření, že se proti ní chystá atentát.

Během sedmileté vlády junty se Melina stala symbolem odporu proti diktatuře. Vystupovala na koncertech s Mikisem Theodorakisem, účastnila se protirežimních akcí, poskytovala rozhovory zahraničním televizím a cestovala po mnoha evropských zemích. Junta zakázala její písně v Řecku a zmrazila její majetek. Bylo na ni spácháno několik pokusů o atentát – například v březnu 1969 v Janově, kde byla v divadle, v němž měla vystoupit, nastražena výbušnina.

Dva dny po svržení režimu se vrátila do Řecka, kde ji nadšeně vítaly davy lidí. Po přechodu k demokracii se zapojila do politiky a stala se zakládající členkou strany PASOK (dominantní levicová strana po pádu junty). V roce 1977 byla zvolena poslankyní za druhý obvod Pirea.

Když v říjnu 1981 zvítězil ve volbách PASOK, dosáhla Melina svého politického vrcholu. Byla jmenována ministryní kultury – a tuto funkci zastávala po celé vládní období strany v letech 1981–1989 a znovu 1993–1994. Jejím hlavním politickým cílem byla propagace řeckého kulturního dědictví a jeho celosvětového významu. K naplnění této vize jí napomohla i mezinárodní pověst a osobní kontakty, které si vytvořila během let diktatury – právě ty jí otevřely dveře k významným evropským státníkům, jako byl François Mitterrand.

Organizovala řadu významných výstav v předních zahraničních muzeích a setkávala se s politickými osobnostmi, jako byli Jack Lang, Olof Palme, Felipe González, Indira Gándhíová a další.

Melininou velkou vizí – a zároveň tím, s čím se vryla do veřejné paměti – byl návrat parthenónských mramorů zpět do Řecka. Uvědomovala si však, že kromě mezinárodní kampaně je třeba zapracovat i na domácí infrastruktuře. Prosazovala proto výstavbu nového Muzea Akropole a kladla důraz na obnovu památek samotné Akropole. S touto vizí souvisely i její návrhy na propojení archeologických lokalit Athén a zavedení bezplatného vstupu do muzeí a na památek pro řecké občany.

Na poli moderní kultury sehrála Melina Mercouri klíčovou roli při vzniku instituce Evropské hlavní město kultury, založené na principu rotujícího pořadatelství. Právě díky jejímu úsilí byly roce 1985 zvoleny Athény vůbec první kulturní metropolí. Její politika se však

nezaměřovala pouze na hlavní město, ale usilovala o vznik regionálních divadel, čímž Melina spojila svou lásku k umění s důrazem na decentralizaci a zpřístupnění kultury v celém Řecku.

Po změně vlády v roce 1990 kandidovala na post starostky Athén, ale k jejímu velkému zklamání nebyla zvolena. V roce 1992 se vrátila na uměleckou scénu a ztvárnila Klytaimnéstru v opeře *Pylades* od Giorgose Kouroupose. Do ministerské funkce se znovu vrátila v roce 1993, ale jen na krátko. Zemřela 6. března 1994 ve Spojených státech, kam odjela na léčbu. Její pohřeb v Athénách se stal masovou událostí a smuteční akty probíhaly i na dalších místech světa – například došlo k symbolickému uzavření divadel na newyorské Broadwayi.

Melina Mercouri je dodnes považována za jednu z nejvýraznějších řeckých osobností 20. století. Její odkaz zůstává silný nejen v Řecku, ale i daleko za jeho hranicemi.

Aggeliki Christodoulou
Anastasia Kapola
Stratis Bournazos

Bibliografie

Mpiumpi, P. (1996): Μελίνα, μια θεά με το διάβολο μέσα της. Athens: Terzo-books.
Archimandritēs, G., Arsenis, S. (2014): Μελίνα, μια σταρ στην Αμερική. Athens: Πατάκης.
Merkouri, M. (1983): Γεννήθηκα Ελληνίδα. Athens: Ζάρβανος [1st ed. in French: Paris 1981].

Agni Roussopoulou

Brilantní právnička, vášnivá feministka a bojovnice za demokracii

1901 | 1977

Ačkoliv je dnes málo známá, výřečná a neústupná Agni Roussopoulou se stala ikonou boje za demokracii, rovnost a ženská práva. Její životní příběh je fascinující mozaikou zápasů, vítězství a společenských změn, které se odehrály v průběhu více než půl století.

Když se na počátku 20. století narodila, řecké ženy byly stále svázány úzkými mantinely domácích a rodinných povinností. Agni Roussopoulou patřila k průkopnicím řeckého feminismu – jako právnička a socialistka zasvětila svůj život boji za ženská práva a demokracii. Mezi světovými válkami se zapojila do feministických hnutí, která usilovala o rovnost žen a mužů, přístup ke vzdělání a profesní uplatnění.

Za nacistické okupace podporovala odboj a pomáhala politickým vězňům. Po válce se zasazovala o šíření socialistických ideálů a rovnosti, za což byla uvězněna. Během vojenské diktatury (1967–1974) obhajovala politické vězně a dokumentovala represivní činy režimu. Stala se symbolem boje za rovnost a demokracii v Řecku.

Řecko

Agni Roussopoulou se narodila v roce 1901 v Athénách do zámožné městské rodiny. Po dokončení právnických studií v roce 1922 se přihlásila do Registru advokátních koncipientů, její žádost však byla zamítnuta, protože zákon nepočítal s možností registrace žen – absolventek práv.

Zklamaná, ale zároveň odhodlaná věnovat se vědecké činnosti, bojovat za spravedlnost a překonávat společenské bariéry, odcestovala do Lipska, kde pokračovala ve studiu se specializací na pracovní právo. Další dva roky pak strávila studiem v New Yorku.

V roce 1929 bylo vyhlášeno první výběrové řízení na deset nových „referentů" pro nově vzniklou Státní radu (1928). Agni se přihlásila, ale byla odmítnuta kvůli svému pohlaví. Proti tomuto rozhodnutí podala žalobu přímo ke Státní radě, požadujíc jeho zrušení. Případ byl projednáván v plénu, které potvrdilo jeho platnost s odvoláním na zákon, jenž stanovil, že uchazeči musejí absolvovat vojenskou službu – což v praxi znamenalo, že byli přijímáni pouze muži.

Ve 30. letech věnovala značnou část své mnohostranné činnosti ženskému hnutí a boji za spravedlnost a rovnost před zákonem. Byla členkou představenstva Asociace za práva žen, která prosazovala volební právo žen, jejich přístup ke všem profesím a veřejným funkcím i rovné mzdy. Svými články v časopise Boj žen se zapojovala do debaty o rodinném právu, rozvodech a postavení žen v Řecku i v zahraničí. Psala o mezinárodním feministickém hnutí, občanských právech a volebním právu žen. Byla rovněž členkou Národní rady řeckých žen, federace sdružující ženské organizace, charitativní spolky a feministky. Její pevné postoje a neochvějná víra v sociálně-demokratické ideály ji však v roce 1934 přiměly k rezignaci, neboť organizace začala tíhnout ke konzervativnějším hodnotám.

Od roku 1924 se angažovala v Asociaci řeckých vědkyň, kde byla v letech 1929–1930 zvolena předsedkyní. Činnost Asociace byla přerušena během autoritářské vlády Ioannise Metaxase (1936–1941). Agni byla také aktivní členkou Mezinárodní federace žen právniček.
V roce 1934 ji ministerstvo školství pověřilo sepsáním první učebnice pro nově zavedený předmět občanská výchova. Daný předmět rozšířil pojetí občanství v kontextu demokratického státu a její učebnice tento nový přístup dokonale reflektovala. Diktatura 4. srpna knihu zakázala, znovu byla vydána až v roce 1954 v rozšířené verzi.

Během druhé světové války se Agni Roussopoulou zapojila do odboje. Jako místopředsedkyně Asociace řeckých vědkyň poskytovala morální podporu vězněným i jejich rodinám. Zároveň se připojila k Řeckému červenému kříži, kde se podílela na distribuci potravin a péči o kojence v oblasti Pirea a jeho čtvrtí. Vedla také činnost Makedonského a thráckého výboru, založeného právníkem a socialistickým politikem Alexandrem Svolosem, jehož cílem bylo bránit severní Řecko před bulharskou okupací. Agni měla na starosti sestavování memorand dokumentujících bulharská zvěrstva v regionu.

Jako oddaná zastánkyně socialismu se Roussopoulou spojila s Alexandrem Svolosem a aktivně se podílela na jeho politických iniciativách. Po občanské válce, v atmosféře represí a nespravedlivých perzekucí, byla zatčena za svou politickou činnost a přibližně měsíc vězněna.

Vyrůstala v Německu a byla ovlivněna evropskou sociální demokracií. Po mnoho let udržovala úzké vztahy s intelektuálními a politickými kruhy, kde se pohybovaly významné osobnosti, jako byl spisovatel Nikos Kazantzakis, právník a intelektuál Stratis Someritis, odborový aktivista Dimitris Stratis, veterán odborového hnutí Federace Abrahama Benaroyi, právník Charalambos Protopappas a další.

V roce 1953 se podílela na založení Socialistického sdružení, jehož předsedkyní byla zvolena v roce 1956. O rok dříve se stala

první ženou v představenstvu Athénské advokátní komory. Na svou funkci však v roce 1957 rezignovala poté, co byla během jejího pobytu v zahraničí přijata legislativa umožňující ženám odchod do důchodu po 15 letech praxe. Roussopoulou tento zákon odmítla, protože byla proti jakékoliv formě pozitivní diskriminace.

Během sedmileté diktatury plukovníků se nadále angažovala navzdory režimním omezením. Její hlavní činností byla obhajoba politických vězňů a jejich rodin. Překládala a rozesílala zahraničním vládám a organizacím zprávy o perzekucích a situaci v Řecku. Využila své mezinárodní politické kontakty, především z německé sociální demokracie.

V roce 1973 se junta pokusila získat legitimitu zmanipulovaným referendem, které zrušilo monarchii a vyhlásilo Řecko „demokracií" pod vedením diktátora Georgiose Papadopoulose. Demokraticky smýšlející občané založili Koordinační výbor pro obnovu demokratické legality, a Agni Roussopoulou stala jeho členkou po boku významných politických osobností, jako byli Georgios Mavros, Ioannis Zigdis, Georgios Rallis a Panagis Papaligouras.

Ani po pádu diktatury nehodlala ustoupit. Přestože již byla v pokročilém věku, v parlamentních volbách roku 1974 kandidovala za stranu Centristická unie – Nové síly, vedenou Georgiosem Mavrosem. Až do posledních chvil zůstala aktivní. Zemřela 18. dubna 1977 v Athénách po krátké nemoci.

Agni Roussopoulou měla díky svému společenskému postavení přístup ke vzdělání v Řecku i v zahraničí – v době, kdy to bylo pro většinu řeckých žen nedosažitelným snem. Mnohé z nich čelily diskriminaci nejen na základě pohlaví, ale i kvůli ekonomickým a třídním nerovnostem. Svými životními volbami a aktivní účastí v ženském a socialistickém hnutí bojovala za odstranění těchto překážek, aby ženy, zejména z nižších vrstev, nebyly odsouvány na okraj společnosti, ale staly se jejími rovnocennými členkami. Přestože pocházela z privilegovaného prostředí, sama čelila genderové diskriminaci, což jen potvrzuje, že tato nerovnost zasahovala ženy napříč celou společností. Roussopoulou svým působením spojila boj za sociální spravedlnost a rovnost s ženskou emancipací – i proto byla skutečnou průkopnicí.

Aggeliki Christodoulou
Anastasia Kapola
Stratis Bournazos

Bibliografie

Farakos, A. (1980): Αγνή Ρουσοπούλου: Η επιστήμων, η αγωνίστρια, ο άνθρωπος. Athens: Ιδιωτική έκδοση.
Avdela, E. (1990): Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού. Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στον δημόσιο τομέα 1908–1955. Athens: Ιδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.
Avdela, E., Psarrá, A. (1985): Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Athens: Γνώση.

Betty Vakalidou

Aktivistka a umělkyně. Přední osobnost LGBT+ hnutí, herečka a spisovatelka. Její úsilí o zviditelnění transgender osob a boj za jejich práva z ní učinily ikonu řecké LGBT+ komunity.

> **„Jako transgender osobě mi jednou odmítli pronajmout byt. Ukázala jsem jim tedy svůj námořní průkaz z doby, kdy jsem pracovala na lodích, a tvrdila, že manželův — a tak jsem je převezla.“**

Betty Vakalidou je klíčovou postavou boje za práva sexuálních menšin. Byla jednou z prvních osob v Řecku, které veřejně vystoupily se svou transgender identitou, a jako členka Hnutí za osvobození gayů stála v čele úsilí o rovnoprávnost LGBT+ lidí.

Vedle aktivismu se věnovala psaní autobiografických knih a herectví v divadle i filmu. Svou uměleckou tvorbou významně přispěla ke zviditelnění queer lidí ve společnosti.

Její životopis nám umožňuje nahlédnout na proces demokratizace a boj za lidská práva z jiného úhlu – nejen v přísně politickém smyslu, ale i skrze osobní příběhy a světy, které donedávna zůstávaly ve stínu.

V 50. a 60. letech 20. století byla na základě konzervativních hodnot a patriarchálních vzorců odsuzována, zejména na venkově, kde se Betty Vakalidou narodila a vyrůstala. Otázky genderové identity a sexuality byly tabu a jako transgender osoba čelila násilí a ostrakizaci, které ji přiměly přerušit studium a opustit domov.

Během vojenské junty (1967–1974) byla poslána do nápravného zařízení, kde se navzdory těžkým podmínkám snažila pokračovat ve vzdělávání. V 70. letech, v době represivních zákonů namířených proti LGBT+ komunitě, se stala jednou z prvních veřejných transgender aktivistek v Řecku. Její umělecká, literární a aktivistická činnost významně přispěla k morální liberalizaci řecké společnosti.

1950

Řecko

Betty Vakalidou se narodila v roce 1950 ve městě Feres v oblasti Evros. Prvních patnáct let vyrůstala jako chlapec jménem Periklis Vakalidis, nejmladší z pěti synů. Dětství prožila v konzervativním prostředí vesnice, pod silným a často dusivým vlivem tehdejších tradičních představ řecké společnosti. Ještě před pubertou začala objevovat svou sexuální orientaci a pochopila, že ji přitahují osoby stejného pohlaví. Jakmile si toho její okolí začalo všímat, rodina ji podrobila slovnímu i fyzickému týrání – zejména otec a jeden z bratrů. V důsledku toho odešla ze školy i z domova.

„Prostituce odcizuje. Přestanete mít o cokoli zájem. Zapomínáte slovní zásobu, vyčerpání z té práce se na vás podepíše. Má v sobě hrubost – a ta je vidět na očích, ve tváři. Mým protilékem byla četba, kino a divadlo. Strávila jsem na ulici 27 let. Věděla jsem, že musím přestat, abych se neztratila. Měla jsem uspořádané finance. Nikdy jsem nepropadla alkoholu ani drogám."

V červenci 1965 se nejprve přestěhovala do Alexandrupole, poté do Soluně a nakonec do Athén, a živila se příležitostnými pracemi. V únoru 1966 ji rodina udala za tuláctví. Byla tehdy ještě nezletilá. Úřady rozhodly o jejím umístění do polepšovny v Athénách, kde strávila tři a půl roku. Díky vzornému chování jí bylo umožněno navštěvovat školu mimo ústav, což byla její velká touha. Ačkoli byl pobyt v polepšovně náročný, její touha po vzdělání ji přivedla ke knihám a k drobným záblesků svobody – třeba když jí jeden ze zaměstnanců daroval lístky do kina. V té době si z obdivu k herečce Betty Arvanitis osvojila jméno Betty.

Přestože byla pilnou studentkou, nepodařilo se jí dokončit střední školu, protože neuspěla u závěrečné zkoušky z matematiky.

V polepšovně zůstala až do svých osmnácti let. V té době v Řecku vládla vojenská junta (1967–1974). Jakmile dosáhla plnoletosti, byla z ústavu propuštěna. V roce 1969 se zaregistrovala jako členka posádky nákladní lodi a dva roky pracovala jako pomocná stevardka. Během cesty do USA se rozhodla v zemi zůstat a na čas zakotvila v New Yorku. Do Řecka se vrátila v roce 1972 a usadila se v Athénách, kde zpočátku pracovala příležitostně. Od roku 1974 se začala živit prostitucí jako transvestita na ulici Syngrou. „V těch letech to byla slepá ulička – a je to slepá ulička dodnes. Nemohli jsme sehnat žádnou práci," řekla později v jednom rozhovoru.

Život nebyl snadný. Betty čelila nejen nebezpečí spojenému s prostitucí a nočním životem, ale i systematickému pronásledování a zatýkání policií, sociálnímu vyloučení a předsudkům. Velkým problémem bylo například sehnat bydlení. „Stalo se mi, že mi odmítli pronajmout byt. Nakonec jsem použila námořní průkaz z doby, kdy jsem pracovala na lodích, a tvrdila jsem, že patří mému manželovi. Tak jsem si zajistila pronájem."

V roce 1977 k těmto každodenním útrapám přibylo i institucionální stíhání. Vláda Constantinose Karamanlise předložila návrh zákona o „ochraně před pohlavními chorobami a regulaci souvisejících otázek", který zaváděl registraci homosexuálů, zpřísňoval tresty pro osoby provozující prostituci a umožňoval jejich uvěznění či vyhoštění v případě recidivy.

Proti návrhu se v Řecku zvedla nebývalá vlna odporu ze strany homosexuálů a transvestitů. Během několika dní se zformovalo silné hnutí, které vedlo k založení Hnutí za osvobození gayů v Řecku. Dne 25. dubna 1977 se v divadle Lusitania konala demonstrace homosexuálů a transgender osob. Betty byla jednou z hlavních řečnic a aktivně zastupovala svou komunitu. Protest vyvolal značný ohlas

a přiměl vládu k úpravě návrhu. Přesto byl zákon v roce 1981 přijat, avšak krátce nato jej nová vláda PASOK zrušila.

Z těchto zkušeností vzešla Bettyina autobiografie – kniha, která otřásla dobovými představami o genderu a sexualitě a zároveň si získala široké čtenářské publikum. Kniha byla považována za „obscénní“ a autorka i nakladatel byli stíháni a odsouzeni. Betty se dostala do centra veřejného dění, v Athénách se dokonce setkala s Jeanem Genetem, který se do kauzy aktivně zapojil. Její příběh inspiroval režiséra Dimitrise Stavrakase k natočení krátkého filmu *Betty* (1979), ve kterém si sama zahrála. Snímek byl oceněn Svazem filmových kritiků na festivalech v Drámě a Soluni.

V roce 1984 podstoupila v Casablance operaci změny pohlaví. Distancovala se od aktivismu a začala se více věnovat divadlu, avšak nadále se živila prostitucí, a to až do roku 2000, kdy tuto práci definitivně opustila.

V novém miléniu se plně soustředila na umění. V roce 2009 se objevila v oceňovaném filmu *Strella* režiséra Panose Koutrase a v roce 2021 zaujala svou účastí v divadelním představení *Červená světla* Vassilise Bispikise. Poslední roky se systematicky věnuje divadlu a vydala rozšířené verze svých dvou knih. V roce 2007 byla jmenována jednou z osobností Evropského roku rovných příležitostí.

Díky své nezdolné vůli a nekompromisní odvaze se Betty Vakalidou stala jednou z nejvýraznějších transgender osobností v historii Řecka.

Aggeliki Christodoulou
Anastasia Kapola
Stratis Bournazos

Bibliografie

Vakalidou, E. (2007): Betty, Captain of my Soul. TYPOTHITO/DARDANOS Press.
Stavrakas, D. (1979): Betty. Short film. Janek, M.

Dagmar Burešová

První dáma české justice, advokátka dělníků i disidentů, bojovnice za právo a spravedlnost před komunistickými soudy, reformátorka soudního systému

> „Zbabělost by měla být trestná.“

Pocházela z právnické rodiny a sama se stala advokátkou tělem i duší. Smysl pro spravedlnost a statečnost prokázala už během studií, kdy ukrývala spolužáka na útěku. Věnovala se občanskému a pracovnímu právu, hájila dělníky i disidenty. V necelých čtyřiceti se ujala Libuše Palachové, jejíž syn Jan se v lednu 1969 upálil na protest proti okupaci Československa a komunisté o něm šířili lži. Za tuto a podobné kauzy čelila pronásledování. Během sametové revoluce přijala nabídku Václava Havla a stala se členkou nové, tehdy ještě federální vlády. I přes odpor řady poslanců usilovala o přestavbu soudnictví. Připravila klíčové demokratické normy, například o svobodě projevu a shromažďování, privatizaci advokacie a zákon o mimosoudních rehabilitacích. Z pozice předsedkyně České národní rady dojednala klidné rozdělení Československa. Po opuštění vysoké politiky se vrátila zpět k advokacii.

1929 | 2018

Česko

Vždy elegantně oblečená a noblesně působící žena s vysportovanou až hubenou postavou, výraznou rtěnkou a nakažlivým úsměvem. Přesně takto „první dáma české justice“ Dagmar Burešová vždy působila. Vyrostla ve vzdělané, kulturně a společensky založené „buržoazní“ rodině advokáta Josefa Kubišty. Rodina se věnovala bridži, Dagmar byla nadšenou skautkou, hrála volejbal, ráda lyžovala. Teenagerkou byla za druhé světové války a v době uchopení moci komunisty. Nikdo z její rodiny, která ctila evropské hodnoty masarykovského Československa, do komunistické strany nevstoupil. Tatínek své dceři studia práv zprvu rozmlouval, protože tušil, že nový režim bude zákony ohýbat, jak se mu zlíbí. Neuspěl.

Následující příběh zůstane po desetiletí všem skryt. Devatenáctileté studentce Dagmar jednoho dne zatelefonoval spolužák Jan Tumlíř z politicky velmi exponované rodiny. Byl na útěku z vězení, kam se dostal kvůli neúspěšnému pokusu o emigraci, a potřeboval schovat. Dagmar neváhá. Nosí mu jídlo, pere, stará se o něj spolu s dalším kamarádem Petrem Koptou a shání peníze pro převaděče, který by Janovi pomohl přejít hranici do Německa znovu. Jsme v době, kdy komunisté ve vykonstruovaných procesech udělují dlouholeté tresty vězení i tresty smrti. Naštěstí vše dobře dopadne.

Ve stejném roce se Dagmar provdá za studenta medicíny Radima Bureše, se kterým se pak budou navzájem inspirovat, bavit, milovat a podporovat po celý život. Po studiích Dagmar pracuje v jedné z pražských advokátních poraden, kde se specializuje na občanské a pracovní právo, později na náhrady škod za pracovní úrazy. Zastupuje především dělníky a zpočátku skoro všechny případy vyhrává. I díky ní se zlepší podmínky dokazování pro poškozené. Rok po okupaci Československa se ovšem ujímá kauzy, kterou vyhrát nemůže. Přijde za ní nešťastná a tajnou policií pronásledovaná Libuše Palachová, jejíž syn, student Jan Palach, se nedávno v Praze upálil. Pro režim je Palachova oběť problém, snaží se ji všemožně zpochybnit. Člen ústředního výboru KSČ poslanec Vilém Nový razí lživou teorii, že Palacha navedla skupina konkrétních lidí a že měl být instruován o „studeném ohni“, který mu nic neudělá. Dagmar neváhá a rozhodne se čest obou hájit před soudem. Manžele Burešovy to stojí řadu výslechů na Státní bezpečnosti, odposlouchávání, Dagmar odeberou na sedm let cestovní pas a mladší dcera nesmí studovat na gymnáziu. Přesto tato statečná žena nikdy nezalituje. Zastupovala i novináře Ivana Medka a Karla Kyncla, spisovatele Milana Kunderu, Jiřího Lederera či sochaře Karla Nepraše a desítky dalších disidentů, které režim vyhodil ze zaměstnání kvůli podpisu Charty 77. Říká, že „zbabělost by měla být trestná.“
Státní bezpečnost na ni vede svazek s krycím jménem „Dáma“. Lepší nomen-omen vymyslet nemohli.
„Vždy byla ochotná pustit se do jakéhokoli sporu s jakoukoli mocí, když byla na straně práva,“ pravil její pozdější nadřízený ve vládě, premiér Petr Pithart.

> **„Strach je přirozený. Jen hlupák nemá nikdy strach, protože nemá dost fantazie, aby si dokázal představit, co vše se může stát. Ale strach je třeba umět překonávat. V jeho překonávání se rodí statečnost. Dovedeno do důsledků, kdo ho nechce překonávat, není statečný, jen zbabělý.“**

Během sametové revoluce dostala Dagmar od Václava Havla jen dvě hodiny na rozmyšlenou, zda přijme post ministryně spravedlnosti. Rozhodla se rychle. Navzdory silným protitlakům vyměnila vedení devíti krajských soudů a za pomoci dalších obětavců připravila několik klíčových norem – zákony o svobodě

slova, shromažďování, rehabilitacích a odškodnění pro ty, které stát nespravedlivě pronásledoval, věznil či okradl.

Prosadila privatizaci advokacie a dceři popravené Milady Horákové vydala dopisy, jež její máma psala před svou popravou. Po prvních svobodných volbách se Dagmar Burešová stala předsedkyní České národní rady, tehdejší verze parlamentu. Společně s Petrem Pithartem jednali stovky hodin se slovenskou politickou reprezentací, která se toužila emancipovat a odtrhnout. „My dva jsme si rozdělení státu nepřáli," vzpomínal později Pithart. K rozdělení Československa nakonec dojde, ale stane se tak klidnou a mírovou cestou, na čemž měla Dagmar Burešová jistě svůj velký podíl.

Ve vysoké politice strávila tato žena pouze rok a půl, ale stihla položit základy svobodné a nezávislé české justice, bez níž bychom nemohli být součástí evropského společenství. Angažovala se i ve Správní radě Česko-německého fondu budoucnosti či v Masarykově demokratickém hnutí. Je nositelkou Řádu Tomáše Garrigua Masaryka za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva a in memoriam obdržela i slovenský Řád bílého dvojkříže II. kategorie.

Svazek Státní bezpečnosti „Dáma" byl skartován. Dodnes nevíme, kdo všechno tuto statečnou ženu udával.

Lucie Vopálenská

Bibliografie

Benešová, H. (2013): Zbabělost by měla být trestná. Reflex.
Eisenhammer, M. (2013): Máme málo hrdinů. Týden.
Kosatík, P. (2023): Zbabělost by měla být trestná, říkala si a hájila zavržené. Deník N.
Pithart, P. (2018): Odvážná a spravedlivá. Burešová dovedla vynadat i Havlovi, Hospodářské noviny.
Procházková, A. (2018): Dagmar Burešová věděla, co je to spravedlnost. Respekt.
Toman, P., Šebesta, O. (2016): Nestoři české advokacie. Praha: Česká advokátní komora.

Olga Havlová

První dáma České republiky, manželka Václava Havla, zakladatelka Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové, signatářka Charty 77, spoluzakladatelka Originálního Videojournálu a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných

> **„Stát může člověku pomoci, ale nikdy jej nevezme za ruku.“**

Olga, rozená Šplíchalová, pocházela z dělnického prostředí. Doma pomáhala s péčí o bratra a pět dětí své sestry. Vyučila se v Baťově továrně, kde posléze i pracovala. V padesátých letech vystřídala různá zaměstnání. Od mládí se zajímala o literaturu a divadlo, což ji kromě jiného svedlo dohromady s o tři roky mladším Václavem Havlem. Praktičtěji uvažující Olga se stala životní oporou pro váhajícího a pochybujícího intelektuála, jeho první čtenářkou a kritičkou. Společně čelili pronásledování a Václavovu opakovanému věznění.

Byla hrdou a výjimečně silnou osobností. Sehrála důležitou roli v životech lidí nespravedlivě stíhaných a po sametové revoluci i v životech mnoha dalších – skrze Výbor dobré vůle, který založila a který patřil k prvním charitativním organizacím ve svobodném Československu. Za své aktivity byla oceňována doma i v zahraničí.

1933 | 1996

Česko

Příběh Olgy trochu připomíná pohádku o Popelce. Chudá dcera dělnice a koňského řezníka, který rodinu brzo opustil, se nakonec stane první dámou státu. Jak k tomu došlo? Už v deseti letech se Olga doma starala o mladšího bratra a pět dětí své sestry, nezbývalo jí, než být samostatnou a zodpovědnou. Vedle toho lítala po ulicích periferie, navštěvovala kina, divadla a knihovnu. Vyučila se v Baťově továrně, kde ovšem v šestnácti letech přišla o čtyři prsty na levé ruce.

V padesátých letech střídá různá zaměstnání a navštěvuje kurzy herectví. V kavárně Slavia se seznámí s o tři roky mladším Václavem Havlem. Jemného, intelektuálně orientovaného mladíka z „buržoazní“ rodiny zaujme sečtělá, šarmantní žena vzbuzující respekt. „Byla v ní zvláštní směsice drzosti a jakési pavlačové hrdosti,“ zmiňuje Olžin temperament filozofka a kamarádka Daňa Horáková.

> **„Ať už mluvím s kýmkoliv, s chudým nebo bohatým, vždycky ho beru stejně. Buď je to dobrý, nebo špatný člověk, buď je chytrý, nebo hloupý, ale na nějaké společenské rozdíly se neohlížím.“**

Přestože měla jen základní vzdělání, mezi přáteli Václava Havla, většinou umělci a intelektuály, se neztratila. Václav Olgu po třech letech dopisem požádá, zda by s ním chtěla chodit, po dalších osmi letech je svatba. V šedesátých letech Olga pracuje jako uvaděčka v Divadle Na zábradlí. Zde se Václav etabluje jako úspěšný angažovaný dramatik, který během politické liberalizace v roce 1968 prosazuje mj. politickou pluralitu a bojuje proti cenzuře. Po sovětské okupaci je ale všechno jinak. Havlovy hry jsou zakázány, Olga nemůže najít práci, oba čelí represím. Sedmdesátá léta tráví manželé hlavně na severu Čech, v chalupě „na Hrádečku“.

Havlovi se mj. angažují v Chartě 77 a později ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Václav se stává veřejným nepřítelem režimu číslo jedna a od konce 70. let je opakovaně vězněn. Olga však během jejich odloučení nezahálí. Navzdory policejní šikaně hostí na Hrádečku rodiny dalších signatářů Charty a pořádá narozeninové oslavy. Rodina je pro ni klíčová, i když jí není dopřáno mít děti. Nadále vydává samizdatovou Edici Expedice. Společně s přáteli zakládá recesistickou skupinu Hrobka. V pozdních 80. letech spoluzakládá časopis O divadle a Originální Videojournal, samizdatový videočasopis, ve kterém se věnuje i ekologickým otázkám. Když toho má dost, utíká do lesa sbírat houby nebo se jen tak prochází se psy. Miluje přírodu, hluboce jí záleží na životním prostředí a třídí odpad. „Působila jako žena přímá, racionální a rozhodná, která se dovede postavit na vlastní nohy. Ale zažil jsem u ní několik okamžiků, kdy se jí objevila slza v oku. Byla v ní citlivost, kterou skrývala,“ řekl o Olze biskup Václav Malý.

Listopad 1989 manželům Havlovým opět převrací život vzhůru nohama. Václav je hlavní postavou sametové revoluce. Olga se jen těžce smiřuje s tím, že by se měla stát první dámou, ale nakonec se této role zhostí s noblesou. „Nejhorší pro ni byly bohapusté formality, (…) ale nikdo to na ní nepoznal,“ popsal Havlův dlouholetý mluvčí Ladislav Špaček. Své nové postavení využívá k založení Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové na pomoc lidem se zdravotním postižením a jinak znevýhodněným. Olga byla neokázalá a upřímná, vadily jí faleš, přetvářka a patos. „Když jsem třeba měl všelijaká důležitá vyjádření a tak trochu se jako krocan naparoval svou důležitostí, tak ona byla přesně ten, kdo první se mi posmíval a usvědčoval mě. Byla tím, kdo mě měl pod kontrolou a s ohledem na nějž jsem – řekněme – nepřesáhl určitou míru,“ vzpomínal sám Václav Havel. Olga byla jeho nepostradatelnou partnerkou, jeho životní kotvou. Vztah byl tak silný, že ho nezlomily ani nevěry.

„I když to s ním často bylo hodně divoké, vždycky při něm stála," říká Anna Freimanová, dlouholetá rodinná přítelkyně a spolupracovnice.

> **Máti byla obyčejná dělnice, ale v neděli si vzala klobouk a šly jsme do divadla. To ona mě naučila mít divadlo ráda.**

Zatímco o vlastní nemoci Olga mluvit odmítala, ještě měsíc před smrtí připomínkovala zákon o nadacích. „Stát může člověku pomoci, ale nikdy jej nevezme za ruku," říkala na základě svých zkušeností. Olga vzala za ruku mnohé, bez patosu a velkých gest.

Když – pro veřejnost nečekaně – zemřela, přišly jí poděkovat desetitisíce lidí. Dojemná slova jí na věčnost poslala historička umění Věra Jirousová: „Tvůj pozemský úkol skončil, milý a statečný Frodo, jímž sis přece přála být. Prsten zmizel ze světa, doufejme, že je v bezpečí na dně Hory osudu…"

In memoriam byl Olze propůjčen Řád Tomáše Garrigua Masaryka za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva. V Norsku se stala „Ženou roku 1991" a za práci pro děti převzala ocenění v Nizozemsku.

Lucie Vopálenská

Bibliografie

Dolenský, M (2006): Paní Olga, Příběhy slavných. Česká televize.

Janek, M. (2014): Olga. Dokumentární film.

Freimanová, A. (2013): Síla věcnosti Olgy Havlové, střízlivý korektor potrhlých nápadů. Praha: Knihovna Václava Havla.

Wasserbauerová, T. (2021): První dáma z chudé dělnické rodiny. Olga byla pro Havla hlasem selského rozumu. iDnes, 25. září [www.idnes.cz].

Horáčková, A. (2013): Moje švagrová Olga Havlová. Mladá fronta DNES.

Kosatík, P. (1997): Člověk má dělat to, nač má sílu. Život Olgy Havlové. Mladá fronta DNES.

Lída Rakušanová

Přední česká novinářka a publicistka. Komentátorka Rádia Svobodná Evropa, důležitá postava česko-německých vztahů, podporovatelka evropské integrace a aktivní hlas v regionální žurnalistice

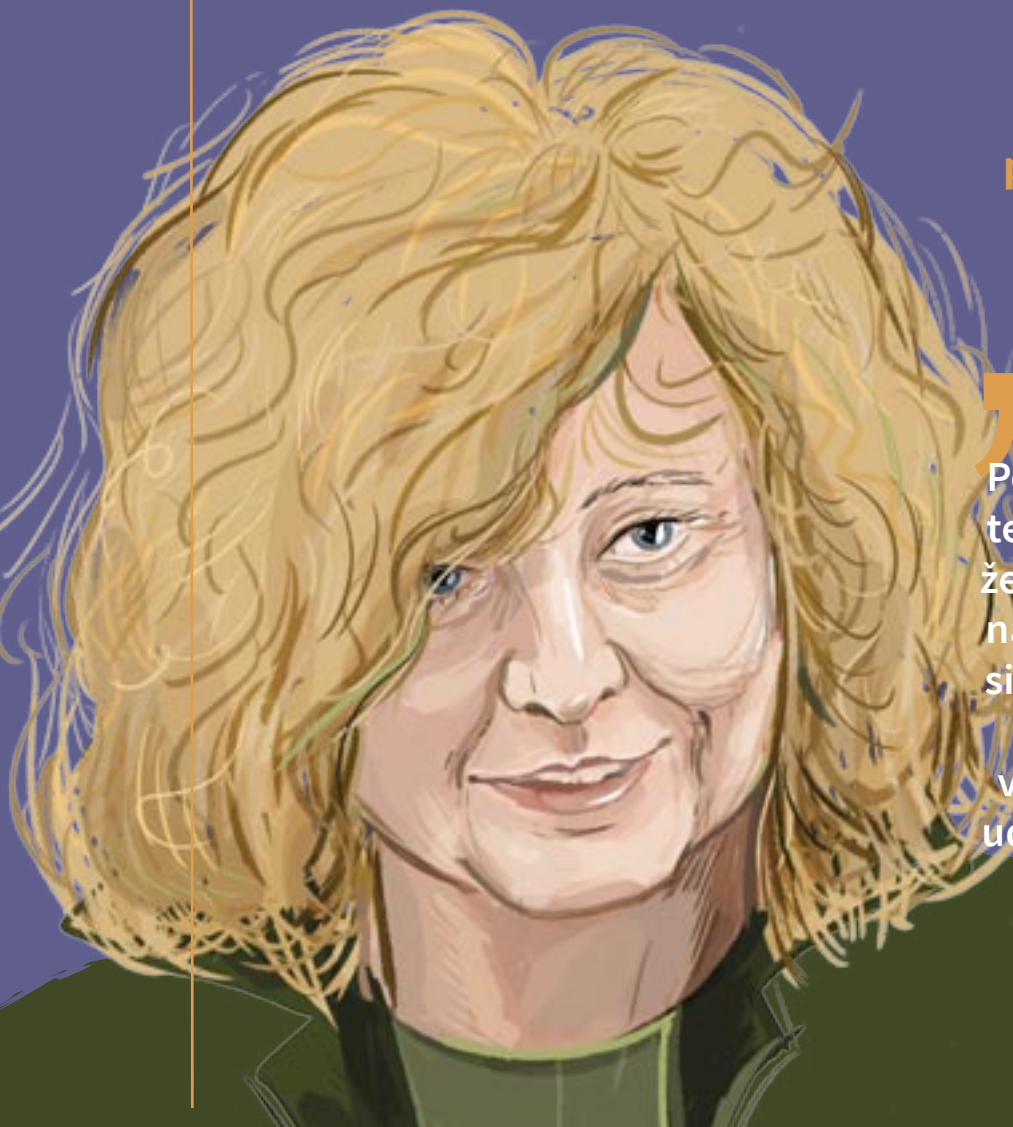

> **Po revoluci si lidé mysleli, že teď už je všechno v pořádku, že teď už se jen můžeme těšit na světlé zítřky, ale málokdo si uvědomoval, že si ty zítřky teprve budeme muset vybudovat a že všechno, co uděláme či neuděláme, bude jen na nás.**

Nejznámější česká exilová publicistka a přední česká novinářka je nositelkou řady ocenění. Její hlas se stal symbolem svobodného vysílání do nesvobodného Československa. Pochází z Českých Budějovic. Po okupaci země sovětskou mocí se s partnerem a pozdějším manželem Josefem rozhodli emigrovat. Z Mnichova pak Lída referovala na vlnách rozhlasové stanice RFE/RL, srozumitelně a nebojácně. Pro posluchače za železnou oponou to mělo obrovský význam. Od devadesátých let žije střídavě v Praze a v Bavorsku, publikuje nezávisle v českých a německojazyčných médiích. Analyzuje a trefně komentuje „padni komu padni“. Upozorňuje mimo jiné na nebezpečí populismu a nacionalismu a vyvrací nejrůznější nepravdy týkající se Evropské unie. Dlouhodobě se zasazuje o česko-německé porozumění a smíření. Je členkou etické komise pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu. Na Masarykově univerzitě v Brně spoluzaložila katedru regionální žurnalistiky.

1947

Česko

Ačkoli se je komunistický režim snažil rušit, vysílání RFE/RL do nesvobodného Československa bylo zásadní. Šlo o zdroj informací, které establishment zamlčoval nebo dezinterpretoval. Po pádu komunismu se jedním z nejcitlivějších témat staly česko-německé vztahy, poznamenané válkou a plošným vyhnáním tří milionů sudetských Němců. Řada českých politiků včetně dvou prezidentů v této věci populisticky rozdmýchávala negativní emoce veřejnosti. Obdobný populismus a nacionalismus vidíme v Evropě i dnes.

Lída Rakušanová byla vícekrát oceněna za svou novinářskou práci a za prosazování demokratických hodnot, jako jsou pravda, svoboda a spravedlnost. Na své rané dětství v Českých Budějovicích nevzpomíná snadno, biologický otec se jí zřekl. Maminka však potkala nového muže a ten šikovnou Lídu adoptoval. Ludmila Horská ráda četla a ze školy nosila samé jedničky. Po maturitě je přijata na Univerzitu Karlovu ke studiu bohemistiky a dějepisu. Pražský život vysokoškoláků v druhé půli šedesátých let se nese ve znamení radostných majálesů, ale i protestů proti komunistické straně. „Většina studentů v Praze, a na to vemte jed, nechtěla nic jiného než plnokrevnou demokracii po vzoru první republiky. Ideologicky byla většina z nás na míle vzdálena našim vrstevníkům v západní Evropě, protestujícím proti válce ve Vietnamu a obdivujícím latinskoamerického revolucionáře Che Guevaru."

V létě 1968 se Lída seznámí se svou životní láskou, fotografem Josefem Rakušanem. Přestože se v zahraničí setkají s varováním, že v Moskvě pražské jaro neprojde, vpád vojsk Lída nečeká. Když se politici skloní a parlament schválí smlouvu o dočasném pobytu 75 000 sovětských vojáků na československém území, oba se rozhodnou emigrovat.

V Německu pracují nejprve u pásu v továrně na svítidla. Od sedmdesátých let je jim domovem Mnichov. Lída dostuduje germanistiku a slavistiku, stane se překladatelkou. Josef úspěšně fotí. Oba se zapojují do exilových aktivit a od poloviny 70. let Lída spolupracuje s Rádiem Svobodná Evropa (RFE/RL). Coby zaměstnankyně se věnuje zahraničním i domácím tématům. Sleduje politiku s přesahem do celé střední a východní Evropy, píše o Evropské unii a NATO.

V osmdesátých letech se Lída nesmazatelně zapisuje do paměti posluchačů svými (v kontrastu k domácí komunistické produkci) jasně srozumitelnými příspěvky, které připravuje z exilu tak, „aby zajímaly lidi doma". Z jejího hlasu je znát potřeba sdělovat pravdu, ať se to někomu líbí, nebo ne. Posluchačům Lída pomáhá přežít normalizaci. Nikoli bez rizika. V roce 1981 odchází z redakce jen několik hodin před teroristickým atentátem, který odnesli tři její kolegové. S manželem jsou zbaveni československého občanství a sledováni agenty rozvědky jak v Mnichově, tak i na chalupě v Rinchnachu. Ta stojí jen kousek od kdysi neprostupné železné opony, kterou Lída svým vysíláním pomáhala strhnout.

> **„Za svobodné slovo se musí pořád bojovat. Občas zírám, jak rychle se dá na věci, jež kdysi byly běžné, zapomenout, jak rychle se mohou vrátit autoritářské pořádky. Vidíme to nejen u nás, ale také kolem nás. Základem demokracie je, aby fungovala občanská společnost."**

V čase sametové revoluce Lída přijíždí do Prahy na pozvání Václava Havla. Pozoruje obrovské štěstí a euforii, vystoupí v televizi, ale hned druhý den na Václavském náměstí prorocky podotýká, že to podstatné teprve přijde a společnost čeká spousta práce. „Už tehdy jsem si říkala, že nechci vidět tu kocovinu," vysvětlovala po čtvrtstoletí v Pražském deníku.

Od devadesátých let pendluje mezi Prahou a Bavorskem. Když je české vysílání RFE/RL zrušeno, stane se nezávislou publicistkou. Nadále komentuje pro Český rozhlas, dodnes pro stanici Český rozhlas Plus. Pod jménem Ludmila Rakusan píše pro německojazyčná periodika (berlínský Der Tagesspiegel, týdeník Rheinischer Merkur, deník Passauer Neue Presse, švýcarské Finanz und Wirthschaft a další). Angažovala se také ve vydavatelství regionálních listů Vltava-Labe-Press.

> **„Naštěstí tady mezitím dospěla řada lidí, kteří pochopili, že odsun na základě kolektivní viny, v jehož důsledku byly po válce z Československa vyhnány skoro tři miliony sudetských Němců, byl špatně. Přiznat si to znamená osvobodit se od zátěže minulosti, získat sebevědomí. Měli bychom to udělat především kvůli sobě, ne kvůli sudetským Němcům."**

Na brněnské Masarykově univerzitě spoluzaložila katedru regionální žurnalistiky. Kontinuálně sleduje a dodnes komentuje citlivé česko-německé vztahy – i za cenu nepochopení a nenávistných reakcí. Opakovaně upozorňovala na negativní dopady poválečných dekretů prezidenta Edvarda Beneše, postavených na kolektivní vině. Dekrety dopadly nejen na vyhnané a na jejich potomky. Ublížily i českým občanům německého původu, kteří směli po válce zůstat. Lída je ztělesněním snahy o porozumění mezi sudetskými Němci a Čechy.

Podobně aktivně se stále zaměřuje na evropskou integraci, na reálné evropské sousedství. Vyvrací mýty, předsudky a lži, ať už jde o migraci, Green Deal či válku na Ukrajině. Píše svobodně a sebevědomě svým osobitým stylem, nehledíc na možná rizika a hranice.

Díky svému vysokému morálnímu kreditu je také členkou Etické komise pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu.

Lucie Vopálenská

Bibliografie

Drtinová, D. (2020): Rozhovor s Lídou Rakušanovou pro DVTV.
Hloušková, L. (2021): Lída Rakušanová: Můj život je tanec na horké plotně. Právo – Styl.
Kozák, J. (2014): Už tehdy jsem si říkala, že nechci vidět tu kocovinu. Pražský deník.
Perknerová, K. (2020): Spravit dnešní svět dá fušku. Hradecký deník.
Pilátová, A. (2020): Když píšu, netahám do toho své já. Týdeník Rozhlas.
Rakušanová, L. (2020): Svobodná v Evropě. Praha: Book Dock.

Dulcinea Bellido Carvajal

Švadlena, antifašistická aktivistka, sousedská aktivistka a zakladatelka Demokratického hnutí žen (Movimiento Democrático de Mujeres)

Dulcinea Bellido se již v mladém věku přidala ke komunistické straně, kde potkala svého manžela. Její život se nesl ve znamení boje za svobodu a demokracii, což ji opakovaně přivedlo do vězení.

Když byl její manžel v roce 1959 uvězněn, ujala se iniciativy a spolu s dalšími ženami začala organizovat skupiny rodinných příslušníků vězňů. Tyto skupiny usilovaly o zlepšení podmínek ve věznicích a především o amnestii pro politické vězně. Zároveň prozíravě propojila sousedské hnutí, feminismus a odpor proti frankismu, což sehrálo klíčovou roli v boji za demokratická práva.

V roce 1965 založila Demokratické hnutí žen, které položilo základy třídního feminismu a podporovalo ideologickou pluralitu coby nezbytný demokratický prvek. Do hnutí se zapojily jak katolické ženy, tak sociálně uvědomělé nezávislé aktivistky. Za diktatury se rozrostlo na 5 000 členek.

1936 | 2001

Španělsko

Dulcinea Bellido se začala politicky angažovat během období tzv. druhého frankismu (1959–1975), kdy se frankistické Španělsko zaměřovalo na hospodářský rozvoj. Se stoupajícím počtem sociálních a pracovních nepokojů, zejména po velké stávce asturských horníků v roce 1962, rostla i policejní represe. Režim zřídil Soud pro veřejný pořádek, speciální instituci určenou k potírání politického odporu, která vedla tisíce procesů proti lidem obviněným z nezákonného sdružování, organizování demonstrací a dalších „přečinů“. Frankistická vláda důsledně odmítala právo na stávku, protesty a svobodné odborové organizace.

> **„Ženy by měly mít stejné právo jako muži podílet se na politickém směřování země. Potřebujeme veřejné jesle, abychom mohly pracovat, aniž bychom se musely starat o to, kam umístit své děti. Sdílené služby by nám pomohly s domácími povinnostmi a daly nám více času na vzdělávání, četbu a osobní rozvoj.“**

Dulcinea Bellido se narodila v rolnické rodině ve Valencii del Ventoso, malém městě v provincii Badajoz. Její život byl poznamenán chudobou, sociálními nespravedlnostmi, represemi a násilím. „Byli tak odhodlaní zabíjet, že zabíjeli i vrabce,“ vyprávěla svému synovi Danielovi.

Již jako osmiletá začala pracovat v domácnosti, kde zažila týrání, špatné zacházení a hlad. V roce 1948 se její rodina přestěhovala do Madridu, kde si našla práci jako švadlena. Pro ženy z tak chudých poměrů, jako byla ona, nebylo mnoho příležitostí. Těžký život v ní probudil hlubokou touhu bojovat za změnu – věřila, že nespravedlnost, nedostatek svobody, práv nebo hlad nejsou něco, s čím by se člověk měl smířit. Možná právě proto vstoupila do Komunistické strany Španělska už v 17 letech.

Stejně jako mnoho jiných politických aktivistů byla Dulcinea zatčena a uvězněna. Poprvé se ocitla za mřížemi v roce 1956 a její odhodlání bojovat za spravedlnost se tím jen posílilo. Když byl její manžel podruhé uvězněn za komunistický aktivismus, vedlo to ke vzniku ženského hnutí, které usilovalo o lepší podmínky pro trestance a amnestii pro politické vězně.

Dulcinea a další ženy vytvořily tajnou síť na podporu politických vězňů a jejich rodin. Udržovaly kontakty s církevními, vojenskými a civilními institucemi a sdílená zkušenost nespravedlnosti je postupně přivedla k uvědomění, že jako ženy jsou ve španělské společnosti druhořadými občankami. Jejich boj za demokratická práva tak získal i silný feministický rozměr.

Výsledkem této spolupráce byla v roce 1962 demonstrace na madridském náměstí Puerta del Sol, která upozorňovala na mučení asturských žen – manželek a příbuzných horníků – během tzv. Velké stávky (La Huelgona). Protest vzbudil mezinárodní pozornost jako příklad brutálního potlačování základních práv, včetně práva na stávku, shromažďování a svobodné sdružování. Ze 400 účastníků bylo zatčeno 80 lidí. Ani to však ženy nezastavilo – dále se organizovaly, rozšiřovaly své kontakty a spojovaly se s mladými intelektuály, z nichž někteří se později stali významnými postavami veřejného života. Pravidelně se scházely, aby se vzdělávaly a studovaly feministické myšlenky, například dílo Simone de Beauvoir.

V roce 1965 Bellido spolu s Merche Comabellou, Maríou Dolors Calvet a Rosalíou Sender založila Demokratické hnutí žen, které se stalo líhní španělského třídního feminismu a během frankistické diktatury se rozrostlo na 5 000 členek.

Bellido a její kolegyně pevně věřily v politickou pluralitu a snažily se zapojit ženy z různých politických, náboženských a občanských kruhů. Spolupracovaly s katolickými ženskými spolky, které v rámci svých komunit otevíraly prostor pro diskusi o lidských právech a solidaritě.

Zároveň navázaly úzkou spolupráci se sousedským hnutím, které se postupně stalo významným politickým faktorem v celém Španělsku.

Bellido měla jasnou vizi a schopnost propojit boj za pracovní práva, sousedská hnutí a feminismus do jednotného úsilí o demokratizaci Španělska skrze základní občanská práva. Aktivně hledala mezinárodní podporu pro ukončení represí v zemi. V roce 1970 navštívila Vatikán, v roce 1975 se zúčastnila Světového kongresu žen v Berlíně a pomáhala organizovat První konferenci za osvobození žen v Madridu, která se konala od 6. do 8. prosince téhož roku.

> **„My, ženy, které jsme se zavázaly k boji za oprávněné požadavky, věříme, že v této rozhodující době je nutné upřednostnit rámec společného soužití všech Španělů nad jakýmikoli skupinovými zájmy – a to i v případě, že ta skupina tvoří polovinu obyvatelstva. Tímto rámcem je Ústava."**

Dne 28. května 1977 vystoupila na legendárním shromáždění v býčí aréně Vista Alegre v Madridu, kde spolu s dalšími členkami Demokratického hnutí žen (Movimiento Democrático de Mujeres) oslovila 20 000 lidí. Hnutí prosazovalo stěžejní změny v oblasti práv žen i celé společnosti – dekriminalizaci interrupcí, zavedení rozvodového zákona a ukončení kriminalizace homosexuality. Dulcinea Bellido zemřela v lednu 2001 v Madridu, neprávem zapomenutá.

Eva García Sempere

Bibliografie

Arriero Ranz, F. (2015): El movimiento democrático de mujeres, del antifranquismo a la movilización vecinal y feminista. Ideología, identidad y conflictos de género. Universidad autónoma de Madrid.

Barrios, C. (2021): Por mi y por todas mis compañeras. CEMAV-UNED.

Barrios, C. (2018): Rojas, violetas y espartanas. Utopía.

Heljma M. (1976): SVT (Swedish public television).

Obrero M.: Órgano del Comité Central del Partido Comunista de España (47/48) (1st December 1977).

Salas, M., Comabella, M. (1999): Españolas en la Transición. De excluidas a protagonistas

Carmen

Díez de Rivera y de Icaza

Aristokratka, politoložka a poslankyně Evropského parlamentu, zvolená ve volbách, v nichž se poprvé představila umírněná středová strana Demokratické a sociální centrum (CDS)

„Zdá se mi, že ve Španělsku bylo pokroku v oblasti ochrany životního prostředí dosaženo pouze díky opatřením Evropské unie.“

V červenci 1976 byla Carmen Díez jmenována vedoucí kanceláře předsedy španělské vlády. Ve své činnosti se řídila klíčovými hodnotami, jako byla nezbytnost politické plurality pro dosažení demokracie, rovnost pohlaví a univerzální právní záruky. Sehrála rozhodující roli v prosazování reformní agendy, kterou si španělská společnost již dlouho žádala. Mezi klíčové změny patřilo zrušení Soudu pro veřejný pořádek, zvláštního soudního orgánu pro potírání politických zločinů, a rozšíření politických a odborových svobod. Nejvýraznějším symbolem této politické liberalizace se stala legalizace Komunistické strany Španělska, která představovala zásadní krok k otevřenější politické scéně země. Později se její politická dráha přesunula na evropskou úroveň. V roce 1987 byla zvolena do Evropského parlamentu, kde v závěrečné fázi své kariéry bojovala za udržitelný rozvoj a právo na zdravé životní prostředí. Aktivně prosazovala posílení pravomocí Evropské agentury pro životní prostředí, a to i navzdory odporu ropných společností, tabákového průmyslu a některých vlád.

1942 | 1999

Španělsko

Carmen Díez de Rivera byla první ženou, která zastávala funkci šéfky kabinetu španělské vlády. Tuto prestižní pozici získala už ve 34 letech, což v tradičně konzervativním politickém prostředí vyvolalo pozdvižení. V roce 1976, v období přechodu Španělska k demokracii, sehrála zásadní roli v politických změnách. Aktivně prosazovala demokratické reformy a stavěla se proti reakčním silám, které odmítaly politickou otevřenost a popíraly základní lidská práva.

Narodila se do aristokratické rodiny, což jí umožnilo pohybovat se v prostředí vlivných osobností a prosazovat své politické a sociální názory. Díky rodinnému zázemí mohla studovat v zahraničí a získat nadprůměrné vzdělání. Na přání své matky, pocházející z diplomatické rodiny, se naučila čtyři jazyky.

> **„Adolfo Suárez zpočátku nevěřil, že legalizace Komunistické strany Španělska je klíčovým testem budoucí demokratizace země. Po měsících vytrvalého přesvědčování jsem ho však dokázala přimět ke změně postoje – stejnou neústupnost tehdy projevovali i další vysocí představitelé státu."**

Její život však poznamenalo důležité odhalení – rodina jí dlouhá léta tajila, že je nemanželským dítětem. Pravdu zjistila až ve chvíli, kdy se ukázalo, že si nemůže vzít svého snoubence, protože byl jejím nevlastním bratrem. Tato šokující skutečnost ji hluboce zasáhla a vedla k bouřlivému období v jejím životě. V letech 1964–1967 působila jako členka organizace Volunteers for Progress na Pobřeží slonoviny, kde se podílela na francouzských rozvojových projektech. Cestování se pak stalo nedílnou součástí jejího života.

Studovala filozofii, literaturu a politologii na Oxfordu a Sorbonně. Během studií se setkala s filozofy a spisovateli, jako byli Jean-Paul Sartre a Michelle Vian, a začala se hlouběji zabývat feministickými myšlenkami.

Její volba studijních oborů se však nesetkala s podporou rodiny, která jí odmítla platit školné. Díez de Rivera se tím nenechala odradit a začala pracovat v prestižním časopise Revista de Occidente, aby si mohla vzdělání hradit sama. Tato zkušenost ji zásadně ovlivnila – odjakživa ji poháněla silná zvídavost a touha po svobodě, které mohla v intelektuálním prostředí časopisu naplno rozvíjet. Práce a setkání s významnými intelektuály v ní ještě více upevnily oddanost evropským hodnotám, které si osvojila už během svých cest a které pak formovaly její další profesní dráhu.

Díky svému přátelství s králem Juanem Carlosem I. se seznámila s Adolfem Suarézem, tehdejším ředitelem španělské rozhlasové a televizní stanice RTVE, a následně u něj nastoupila jako vedoucí oddělení mezinárodních vztahů.

Po smrti generála Franka na konci roku 1975 převzal král Juan Carlos I. plnou pravomoc k provedení nezbytných politických reforem, po nichž španělská společnost volala. Adolfo Suárez byl jmenován předsedou vlády s úkolem nastolit právní stát a v tomto procesu se znovu spoléhal na Carmen Díez de Riveru. V lednu 1976 ji jmenoval šéfkou svého kabinetu a v červenci téhož roku ředitelkou Úřadu předsedy vlády, čímž se stala první ženou ve Španělsku, která tuto funkci zastávala.

Neochvějná oddanost svobodě, rovnosti, právnímu státu a demokratickému pokroku se projevila v její klíčové roli při zrušení Soudu pro veřejný pořádek, represivního orgánu odpovědného za některé z nejtemnějších kapitol pozdního frankismu. Stejně tak se zasazovala o politický a odborový pluralismus ve Španělsku. Její rostoucí vliv však neunikl pozornosti konzervativních sil, které lpěly na minulém režimu. Stala se terčem bezohledné

diskreditační kampaně, která ji vykreslovala jako milenku vlivných mužů či dokonce jako agentku východoněmecké rozvědky. Nakonec byla dne 13. května 1977 donucena k rezignaci.

V následujících letech, až do svého zvolení do Evropského parlamentu 10. června 1987, se vrátila do španělské veřejnoprávní televize, nadále cestovala, vzdělávala se a aktivně se zapojovala do národní i evropské politiky.

Právě v Evropském parlamentu se naplno projevilo její pevné přesvědčení o hodnotách moderní Evropy. Do politické debaty přinesla důležitá témata, jako bylo ukončení využívání fosilních paliv a boj proti tabákovému průmyslu za účelem ochrany veřejného zdraví. Její postoje byly poháněny hlubokým sociálním a environmentálním přesvědčením.

Neústupná obhajoba demokratických principů, jako je spolurozhodování v politice, silný závazek k ochraně životního prostředí a udržitelnému rozvoji, stejně jako aktivní práce na ochraně spotřebitelských práv – v té době stále se rozvíjející oblasti – ji zařadily mezi nejvýznamnější osobnosti demokratické transformace Španělska i Evropy.

Dne 29. listopadu 1999, den po jejím úmrtí na rakovinu, zahájila předsedkyně Evropského parlamentu Nicole Fontaine zasedání výzvou k minutě ticha na její počest. K tomuto gestu se připojili zástupci všech politických frakcí.

Eva García Sempere

Bibliografie

Folguera, P. (1998): Interview with Carmen Díez de Rivera. European Commission Oral History project [https://www.eui.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union].
Fraguas, R. (23 March 2014): La mirada de una mujer cercana: Una travesía del desierto en gran soledad. El País.
López, J. (2014): Quiero ser libre. RTVE.
Romero, A. (2013): El triángulo de la Transición. Planeta.
Romero, Ana (2002): Historia de Carmen: memorias de Carmen Díez de Rivera. Planeta.

Francisca

Sauquillo Pérez del Arco

Právnička, aktivistka, obhájkyně demokratických svobod, poslankyně Evropského parlamentu a zakladatelka Hnutí za mír, odzbrojení a svobodu (Movimiento por la Paz, el Desarme y la Libertad)

> **„Sjednocení lidé, bez nenávisti a násilí, jsou silnější, odolnější a lepší. Jen skrze kulturu míru můžeme pokračovat v budování spravedlivějších společností.“**

Francisca „Paquita“ Sauquillo Pérez del Arco zahájila svou profesní dráhu jako právnička v roce 1966. Specializovala se na trestní právo a působila u Národního soudu, Nejvyššího soudu i Ústavního soudu. V roce 1970 založila proslulou advokátní kancelář „Despacho de Lista“, jednu z prvních madridských pracovněprávních kanceláří, kde hájila práva mnoha odborářů a věnovala se případům obrany základních práv a svobod. Ve stejné době spolu se svým bratrem podnítila vznik prvního španělského sousedského sdružení.

Po letech neúnavného boje proti represím a za odborové i sociální svobody se v období demokratizace soustředila na obhajobu občanských práv. Významně se zasazovala o přijetí rozvodového zákona a hrála klíčovou roli v pomoci více než třem tisícům obětí syndromu toxického oleje – masové otravy, která na jaře roku 1981 postihla ve Španělsku přes 20 000 lidí a 3 300 z nich připravila o život. Tento přelomový soudní proces zásadně přispěl k vytvoření judikatury v oblasti trestných činů proti veřejnému zdraví.

Dvě volební období zastávala funkci poslankyně Evropského parlamentu za Španělskou socialistickou dělnickou stranu, kde pokračovala v obhajobě lidských práv a sociální spravedlnosti.

1943

Španělsko

Paquita Sauquillo byla právní zástupkyní v některých z nejvýznamnějších soudních procesů závěrečné fáze frankistického režimu, včetně Proceso 1001, v němž bylo celé vedení odborového svazu Comisiones Obreras, hlavní dělnické opozice vůči diktatuře, odsouzeno k trestu odnětí svobody. Zastupovala také obviněné v posledních politických procesech režimu, které končily popravami.

V této silně represivní době se sama ocitla ve vězení – zatčena při výkonu své profese, sdílela celu s jedním ze svých klientů. Při návštěvách chudinských čtvrtí čelila výhrůžkám od členů Falange, fašistické strany podporující režim. Její neochvějné odhodlání bránit demokracii bylo v tomto období plném násilí a potlačování svobod ještě posíleno tragédií, která hluboce poznamenala nejen ji, ale celou generaci Španělů. V lednu 1977 byl její bratr zavražděn fašisty během Masakru právníků z Atochy, brutálního útoku krajně pravicových teroristů, při němž zahynulo pět odborových advokátů.

> **„Společnost se může posunout vpřed jen tehdy, pokud obnova po pandemii covid-19 bude založena na sociální spravedlnosti, respektu k lidským právům, spolupráci a dialogu – i přes naše rozdíly.“**

Paquita Sauquillo se narodila v Madridu jako dcera vojáka a bývalé operní zpěvačky. Její život se mohl ubírat zcela jiným směrem, avšak její kritický duch jí umožnil vidět realitu, kterou by jiní snadno přehlédli. Vzpomínala, jak ji už v dětství hluboce zasáhly třídní rozdíly, které pozorovala ve škole, otcovy příběhy o stavbě Valle de los Caídos, monumentu vybudovaného na oslavu frankistického režimu, jehož výstavbu vykonávali republikánští vězni v nelidských podmínkách, a především matčina neúnavná snaha zajistit jí vzdělání v době, kdy pro ženy nebylo samozřejmostí.

Během studií práv se seznámila s dalšími ženami, které se později staly klíčovými osobnostmi v boji za demokracii a práva žen. V té době se aktivně zapojila do křesťanských sociálních hnutí, která ji přivedla až do nejchudších madridských čtvrtí, kde jako začínající právnička pomáhala dělníkům. Spolupracovala s „rudým knězem“ otcem Llanosem, který byl známý svým neústupným bojem za důstojné životní podmínky sociálně znevýhodněných obyvatel. Kvůli své činnosti se opakovaně stala terčem výhrůžek ozbrojených členů Falangy.

Sauquillo byla mimořádně aktivní. Na jedné straně se podílela na vzniku prvních sousedských sdružení ve Španělsku, zejména v madridských čtvrtích Palomeras Bajas a Entrevías, protože věřila, že komunitní organizace je klíčem k lepšímu životu v chudinských oblastech a k zajištění přístupu k základním službám – což považovala za základ demokracie. Zároveň se stále více angažovala v obraně občanských a odborových práv prostřednictvím své advokátní kanceláře Despacho de Lista, kde zastupovala nejen dělníky z továren jako Pegaso nebo Marconi, ale také studenty a politické aktivisty, kteří čelili represím a obávanému Soudu pro veřejný pořádek.

Řešila významné soudní kauzy, jako byl Proceso 1001 a poslední popravy frankistického režimu. Nejen Paquitu, ale celou jednu generaci bezpochyby nejvíc poznamenal Masakr na Atoše. Dne 24. ledna 1977 bylo fašistickými útočníky zavražděno pět odborových právníků, mezi nimi i její bratr Francisco Javier Sauquillo. Tento brutální čin symbolizoval počátek nepokojného období španělské transformace k demokracii, v němž byla úloha osobností jako Sauquillo zásadní – bojovala za demokracii a neúnavně hájila principy míru a svobody. Později se aktivně zapojila do politiky. V roce 1983 kandidovala v prvních volbách do madridského regionálního shromáždění, kde získala mandát a následně jej obhájila i v dalších dvou volebních obdobích. Byla také senátorkou, nejprve jmenovanou, později přímo zvolenou. Významně se podílela na

přípravě Organického zákona o soudnictví. V letech 1994 až 2004 byla poslankyní Evropského parlamentu za Socialistickou stranu.

K jejím nejvýznamnějším přínosům patřila práce na zákonu o rozvodu, který inspiroval její první knihu, a aktivní role při řešení první velké zdravotní krize ve Španělsku – syndromu toxického oleje. Pomohla více než třem tisícům lidí a významně přispěla k soudnímu rozhodnutí, které se stalo precedentem.

Nelze opomenout ani její zásadní přínos občanské společnosti. Byla spoluzakladatelkou a předsedkyní Hnutí za mír, odzbrojení a svobodu, vedla Španělskou radu spotřebitelů a působila jako místopředsedkyně Španělské platformy dobrovolníků. Ve všech těchto funkcích neúnavně prosazovala rovnost, lidská práva a mírovou společnost.

Hnutí za mír, odzbrojení a svobodu vzniklo z pacifistického hnutí a právě Francisca Sauquillo mu vtiskla jasnou vizi a silné propojení s evropskými mírovými iniciativami. Organizace se od počátku zaměřovala na mobilizaci občanské společnosti, aktivní zapojení občanů a mezinárodní spolupráci, přičemž jejím hlavním cílem bylo odstranění útlaku a chudoby.

Eva García Sempere

Bibliografie

Barbarroja, C. (2015): Paquita Sauquillo, la toga del Pozo del Tío Raimundo, Público [www.publico.es].
Sauquillo, F. (2000): Mirada de mujer. Barcelona: Ediciones B.
Portabella, D. (2021): Sol ha de dir que va ser la Brigada Político Social. El Punt Aviu[www.elpuntavui.cat].
Rivas, R., Bayón, M. (1993): Francisca Sauquillo, Premio Mujeres de Europa 1993. El País [www.elpais.com].

Hannah Arendt

Historička, filozofka, politická teoretička a publicistka zabývající se otázkami demokracie a autoritářství

> „Zlo pramení z neschopnosti myslet. Vzdoruje myšlení, protože jakmile se myšlení pokusí se zlem zabývat a zkoumat jeho východiska a principy, nenachází nic. To je banalita zla.“

Hannah Arendt, jedna z nejvýznamnějších myslitelek 20. století, zásadně ovlivnila evropské intelektuální dějiny. Po útěku před nacistickým pronásledováním nejprve pobývala ve Francii, odkud později přes Portugalsko emigrovala do Spojených států. Tyto zkušenosti formovaly její hluboké analýzy totalitarismu a lidských práv.

Ve svých klíčových dílech, jako *Původ totalitarismu* a *Život ducha*, zkoumala složitost moci, autority a veřejného prostoru a kriticky reflektovala omezení národního státu. Její zpráva z procesu s Adolfem Eichmannem přinesla světu pojem „banalita zla“, který zpochybnil tradiční chápání morální odpovědnosti.

Arendt byla zastánkyní federální, postnárodní Evropy postavené na sdílených demokratických hodnotách a pluralismu. Její myšlenky významně ovlivnily debaty o evropské integraci a způsobu vládnutí. Její odkaz zůstává klíčovým pilířem diskusí o demokracii, totalitarismu a lidské existenci nejen v Evropě, ale i ve světě.

1906 | 1975

Německo

Dílo Hannah Arendt reflektuje dramatické otřesy Evropy 20. století – vzestup a pád totalitarismu, druhou světovou válku a výzvy poválečné obnovy. Rozpad národních států, spojený s extrémním nacionalismem, genocidou a masovým vyháněním obyvatel, zásadně ovlivnil její pohled na svět. Právě tato krize a hledání nových politických modelů utvářely její kritiku suverenity, úvahy o lidských právech a vizi post-národní, demokratické Evropy.

Celý život se zasazovala o svobodu, spravedlnost a lidskou důstojnost – hodnoty, které prosazovala nejen ve svém filozofickém díle, ale i ve veřejném působení. Narodila se do židovské rodiny v Německu a byla hluboce ovlivněna vzestupem totalitních režimů v Evropě, zejména hrůzami nacismu. V mládí studovala filozofii pod vedením Martina Heideggera a Karla Jasperse, ale její akademickou dráhu přerušil Hitlerův nástup k moci, který ji v roce 1933 donutil k útěku ze země. Zkušenost exilu, nejprve ve Francii a později ve Spojených státech, zásadně utvářela její pohled na to, jak křehká mohou být lidská práva ve světě bez jistoty státní příslušnosti.

> **„Totalitní vůdci stavěli svou propagandu na přesném psychologickém odhadu: v podmínkách, které vytvořili, mohli lidem vnucovat i ty nejneuvěřitelnější lži a počítat s tím, že pokud by se hned druhý den ukázaly jako nepravdivé, většina by se místo odporu uchýlila k cynismu.“**

Po celý život se stavěla proti totalitarismu, nacionalismu a omezování svobody. Ve své knize *Původ totalitarismu* podrobně popisuje, jak totalitní režimy systematicky likvidují politickou svobodu a lidskou důstojnost. Tvrdila, že jejich přežití závisí na potlačování plurality a nezávislého myšlení, což vede k odlidštění celých společností. Ukázala, že nacismus i stalinismus mají společné kořeny a stejný cíl – potlačit individualitu a plně ji podřídit totalitní ideologii.

Jedním z klíčových momentů v jejím životě bylo zapojení do intelektuálního odporu proti totalitarismu během druhé světové války a po ní. V exilu se stala významným hlasem volajícím po novém politickém uspořádání Evropy, které by překonalo omezení národních států. Evropskou integraci vnímala jako možnost vytvoření post-národní politické komunity založené na demokratickém pluralismu a sdílených lidských právech. Hrůzy 20. století podle ní jasně ukázaly, že tradiční systém suverénních států často selhával v ochraně svých občanů, a dokonce se někdy obracel proti nim. Proto věřila, že je potřeba vytvořit nový politický model, který by zajistil ochranu lidské důstojnosti a politické svobody.

Práce na tématech totalitarismu, autoritářství a povahy politického jednání zanechala nesmazatelnou stopu v evropském politickém myšlení. Její analýza hrozeb spojených s autoritářstvím a křehkostí demokratických institucí zůstává aktuální, zejména s ohledem na rostoucí nacionalistická hnutí v Evropě. Kladla důraz na význam veřejné diskuse a občanské angažovanosti jakožto klíčových pilířů svobodné společnosti, čímž vybízela k aktivní účasti na demokratických procesech. Byla přesvědčena, že skutečná svoboda je možná pouze tehdy, pokud se lidé aktivně angažují ve veřejné sféře, kde mohou společně diskutovat, rozhodovat a jednat.

Její odkaz je symbolem intelektuální odvahy a neúnavného hledání pravdy i přes obrovské překážky. Pojem „banalita zla“, který zavedla ve své zprávě o procesu s Adolfem Eichmannem, mnohé šokoval tím, že ukázal, jak může být obrovské zlo pácháno obyčejnými lidmi, kteří bezmyšlenkovitě plní rozkazy aniž by nad nimi kriticky uvažovali. Tento postřeh dodnes

podněcuje diskuse o morální odpovědnosti a nebezpečí slepé poslušnosti.

Arendt se do dějin nezapsala jen svými spisy, ale také aktivním zapojením do důležitých společenských debat své doby. Její myšlenky zanechaly hlubokou stopu v evropském intelektuálním prostředí. Svou kritikou totalitarismu, účastí v diskusích o sjednocené Evropě a prosazováním postnárodního politického uspořádání se stala významnou osobností evropské historie. Věřila v Evropu, která by se dokázala vymanit z destruktivních sil nacionalismu a vytvořit novou politickou identitu založenou na sdílených hodnotách lidských práv, demokracie a právního státu.

Její vliv však daleko přesahuje kritiku totalitarismu. Úvahy o povaze moci, autority a veřejného prostoru zásadně ovlivnily současné politické myšlení. Tvrdila, že moc nevzniká prostřednictvím nadvlády, ale skrze kolektivní jednání a veřejnou shodu. Tento pohled zpochybňuje tradiční chápání suverenity a vládnutí, které obvykle spojuje moc s hierarchickou kontrolou.

Představovala si poválečnou Evropu jako prostor, kde by byla politická svoboda chráněna tím, že by moc nebyla soustředěna v rukou jediné autority, ale rozptýlena mezi různé úrovně správy. Věřila, že právě tato struktura zabrání tomu, aby jakýkoli subjekt získal absolutní kontrolu, a zajistí rovnováhu, která podpoří demokratické fungování společnosti.

Myšlenky Hannah Arendt zůstávají aktuální i dnes, kdy se Evropa potýká s novými výzvami. Vzestup populismu a autoritářství na kontinentu odráží hrozby, před nimiž varovala – lákavost jednoduchých řešení složitých problémů, úpadek veřejné diskuse a opuštění společně sdílené pravdy. V tomto kontextu je její výzva k obnově občanského angažmá a veřejné odpovědnosti důležitější než kdy dříve. Věřila, že demokracie může přežít pouze tehdy, pokud občané aktivně vstupují do veřejného prostoru a požadují odpovědnost od svých politických představitelů.

Její odkaz ukazuje, jakou sílu mohou mít myšlenky při formování dějin a budoucnosti Evropy, a její práce nás nutí zamyslet se nad tím, co je nezbytné pro zachování svobody a spravedlnosti v dnešním světě, a připomíná nám, jak snadno mohou být tyto hodnoty ohroženy. Zdůrazňuje, že boj za lidskou důstojnost a politickou svobodu nikdy nekončí a že k jeho ochraně je třeba neustálé ostražitosti a aktivní účasti každého z nás.

Život a dílo Hannah Arendt významně přispěly k obraně evropských hodnot v době velkých výzev. Podpora postnárodní Evropy, kritika totalitarismu a pevné přesvědčení o důležitosti demokratického pluralismu stále inspirují ty, kteří usilují o spravedlivější a svobodnější svět. Její myšlenky nejenže formovaly intelektuální scénu Evropy, ale také poskytly morální a politický základ pro chápání a odpor vůči silám, které dnes ohrožují demokracii a lidská práva.

Benjamin Zeeb

Bibliografie

Arendt, H. 2017 (1951): The Origins of Totalitarianism. Penguin Classics.
Arendt, H. (1975): Sonning Prize acceptance speech [www.irenebrination.com].
Bernstein, R. J. (2018): Why Read Hannah Arendt Now? Wiley.
Young-Bruehl, E. 2004 (1982): Hannah Arendt – For Love of the World. Yale University Press.

Ursula Hirschmann

Židovsko-německá intelektuálka, politická aktivistka, politická uprchlice, antifašistka, eurofederalistka a feministka

> My, *déracinés*, vykořenění Evropy, kteří jsme, jak píše Brecht, měnili země častěji než vlastní boty, patříme do tohoto království bez domova. Ani my ve sjednocené Evropě nemáme co ztratit kromě svých okovů – právě proto jsme federalisté.

Ursula Hirschmann byla klíčovou, avšak často přehlíženou osobností, která zásadně ovlivnila utváření evropského federalismu. Její odpor proti fašismu začal v Berlíně, odkud po sňatku s antifašistou Eugeniem Colornim přesídlila do Itálie. Tam se aktivně zapojila do odbojového hnutí. Na ostrově Ventotene se účastnila debat, které vyústily v sepsání Manifestu z Ventotene, jednoho z nejvýznamnějších dokumentů podporujících myšlenku federální Evropy.

Hirschmann manifest tajně převezla na pevninu a rozšířila jej mezi antifašisty.

Po tragické smrti Eugenia Colorniho se provdala za Altiera Spinelliho, jednoho z nejvlivnějších evropských federalistů. Výrazně se podílela na formování poválečné evropské vize – spoluzaložila Evropské federalistické hnutí v Miláně a stála u zrodu iniciativy Femmes pour l'Europe, která prosazovala rovnost žen a sociální reformy v Evropě.

1913 | 1991

Německo

Život Ursuly Hirschmann, který se odehrával mezi Berlínem, Ventotene a Bruselem, byl odrazem jejího neochvějného odhodlání bojovat za jednotnou Evropu, sociální spravedlnost a mezinárodní spolupráci. Její odkaz zůstává nesmazatelnou součástí evropského integračního hnutí.

Žila v době hlubokých otřesů, poznamenané vzestupem fašismu a devastací druhé světové války. Narodila se do židovské rodiny v Berlíně, odkud uprchla před nacistickým pronásledováním a zapojila se do antifašistického odboje v Itálii. Manifest z Ventotene, na jehož vzniku se podíleli oba její manželé, vznikl jako reakce na politický útlak té doby a představil vizi sjednocené, demokratické Evropy. Hirschmann svou činností v Evropském federalistickém hnutí a prosazováním práv žen významně ovlivnila demokratické ideály poválečné Evropy.

> „Musíme si sjednocenou Evropu představovat a plánovat ji tak, jako by bylo možné ji vytvořit kdykoliv, a nenechat se odradit únavou těch, kteří ji stále odsouvají do budoucnosti. Pokud je její vznik opravdu reálný, pak s ním můžeme začít už dnes."

Ursula Hirschmann se stala významnou postavou v dějinách Evropy díky své neochvějné oddanosti svobodě, demokracii a rovnosti. Dospívala v době, kdy se Evropa ocitla na pokraji jedné ze svých nejtemnějších kapitol. Již v mládí se rozhodla aktivně vzdorovat fašismu a zapojila se do sociálnědemokratického mládežnického hnutí, aby čelila narůstajícímu nebezpečí nacionalismu a totalitního režimu.

Po útěku z nacistického Německa zamířila do Itálie, kde se společně se svým prvním manželem, filozofem Eugeniem Colorni, aktivně zapojila do protifašistického odboje. Během této doby navázala kontakty se skupinou intelektuálů ve vyhnanství na ostrově Ventotene, mezi nimiž byli Altiero Spinelli a Ernesto Rossi. Z jejich spolupráce vzešel jeden z nejvýznamnějších dokumentů poválečné Evropy – Manifest z Ventotene. Vyzýval k jasnému odmítnutí nacionalismu, který uvrhl Evropu do chaosu, a místo něj prosazoval sjednocenou Evropu postavenou na míru, lidských právech a sociální spravedlnosti.

Přestože byla Ursula často ve stínu mužů, kteří se podíleli na sepsání manifestu, její role byla naprosto zásadní. Sloužila jako spojka mezi politickými vězni na Ventotene a širším odbojovým hnutím na italské pevnině. Díky pragmatické povaze a mimořádným organizačním schopnostem se jí podařilo propašovat manifest, tajně napsaný na cigaretový papír, z ostrova a zajistit jeho rozšíření mezi vůdčí osobnosti odboje. Šířením manifestu v protifašistických kruzích významně přispěla k prosazování myšlenky sjednocené Evropy, která překračuje hranice, národnosti a ideologie.

Hirschmann nebojovala jen proti fašismu, ale také proti hluboce zakořeněným nerovnostem a nespravedlnostem, které sužovaly tehdejší Evropu. Pevně věřila v sílu solidarity a usilovala o překonání bariér nejen mezi národy, ale i mezi ženami a muži.

Jako žena bez státní příslušnosti, válkou a nepokoji neustále nucena k útěku, měla silné porozumění pro ty, kteří neměli možnost ovlivnit svůj osud. Tato zkušenost se odrazila i v její pozdější práci v Bruselu, kde založila hnutí Femmes pour l'Europe (Ženy pro Evropu), jehož hlavním posláním bylo zajistit ženám rovnocenný hlas při formování evropské politiky. Pokračovala tak v celoživotním boji za rovnost pohlaví a jasně ukázala, že skutečně sjednocená Evropa musí stát na rovných právech pro všechny.

Navzdory svým úspěchům musela Ursula Hirschmann čelit mnoha osobním i politickým

výzvám. Nejtěžší ranou pro ni byla tragická smrt jejího prvního manžela, Eugenia Colorniho, kterého v Římě zavraždili fašisté. Zároveň neustále balancovala mezi svou vášní pro politickou angažovanost a rolí matky šesti dětí, což bylo vyčerpávající. Velkým zklamáním pro ni byla i poválečná politická situace. Ačkoli stála u zrodu myšlenky evropské jednoty a aktivně se podílela na její propagaci, realita po válce přinesla pravý opak – místo spolupráce a sjednocení se Evropa rozdělila na dva nepřátelské bloky. Studená válka jí vzala ideály, za které celý život bojovala.

> „Nejsem Italka, i když mám italské děti. Nejsem Němka, i když Německo bylo kdysi mým domovem. Nejsem ani Židovka, i když jen čistou náhodou jsem nebyla zajata a upálena v jedné z pecí v některém z vyhlazovacích táborů."

Přesto nelze význam Ursuly Hirschmann zpochybnit. Podílela se na vzniku Hnutí za evropskou federaci a spoluutvářela vizi sjednocené, demokratické Evropy, která se stala základem pro vznik Evropské unie. Hodnoty, za něž celý život bojovala – demokracie, jednota a spravedlnost – dnes tvoří samotné pilíře EU.

Odkaz Ursuly Hirschmann je symbolem odvahy a neústupnosti tváří v tvář nepřízni osudu. Aktivně se zapojila do boje proti fašismu a prosazovala myšlenku Evropy postavené na spolupráci a solidaritě, čímž pomohla položit základy spravedlivějšího a mírovějšího kontinentu. Její celoživotní úsilí, zejména boj za práva žen v rámci evropského projektu, zajistilo, že budoucí generace zdědí Evropu, která se hlásí k ideálům rovnosti a inkluze.

Její příběh je příběhem proměny – od mladé ženy, která v Berlíně vzdorovala fašismu, až po klíčovou postavu při utváření moderní Evropy. Nebyla jen svědkyní historických změn, ale jejich aktivní tvůrkyní. Její odkaz zůstává živý i dnes, kdy Evropa čelí novým výzvám, a připomíná nám, jakou sílu mají svoboda, jednota a spravedlnost.

Benjamin Zeeb-

Bibliography

Boccanfuso, S. (2019): Ursula Hirschmann – Una donna per l'Europa. Ultima Spiaggia.
Hirschmann, U. 2022 (1993): Noi senza patria. Il Mulino.
Loewy, H. (2023): Die Heimatlosen: Ursula Hirschmann und die Geburt des Europäischen Föderalismus. Jüdisches Museum Hohehms [https://www.lasteuropeans.eu/die-heimatlosen-ursula-hirschmann-und-die-geburt-des-europaeischen-foederalismus].

Nelly
Sachs

Básnířka, dramatička, překladatelka, hlas připomínky holocaustu, zastánkyně míru a smíření, laureátka Nobelovy ceny za literaturu, kronikářka židovského utrpení. Ve svém díle se zabývá myšlenkami, které tvoří základy Evropské unie

> Světe, vzali malé děti jako motýly a vhodili je, s křídly ještě třepotajícími, do ohně.

Nelly Sachs, židovská básnířka a nositelka Nobelovy ceny, dokázala proměnit hrůzy holokaustu v lyrická mistrovská díla, která zachycují hlubokou bolest i nezlomnou sílu židovského národa. Narodila se v Berlíně a jen o vlásek unikla nacistickému pronásledování, když v roce 1940 uprchla se svou matkou do Švédska. Ve své tvorbě se věnovala tématům vyhnanství, pronásledování a duchovního přesahu, čímž dala hlas kolektivnímu utrpení Židů. Její poezie, včetně sbírek *In den Wohnungen des Todes* (V příbytcích smrti) a *Fahrt ins Staublose* (Cesta do bezprašného), propojuje mystické prvky s drsnou realitou historie, čímž vytváří pomyslný most mezi traumatem a nadějí na uzdravení. V roce 1965 se stala první ženou, která obdržela Mírovou cenu německých knihkupců (Freidenpreis des Deutschen Buchhandels), a o rok později získala Nobelovu cenu za literaturu. Její hluboké odhodlání připomínat oběti holokaustu a usilovat o smíření zanechalo nesmazatelnou stopu v evropské literatuře a její dílo oslovuje čtenáře po celém světě dodnes.

1891 | 1970

Německo

Nelly Sachs prožila vzestup nacismu i hrůzy holokaustu, které hluboce ovlivnily její život i tvorbu. Kvůli svému židovskému původu musela v roce 1940 uprchnout z Německa a našla útočiště ve Švédsku. Její poválečná poezie reflektuje trauma vyhnanství, bolest holokaustu a ztrátu milionů životů. V době, kdy se Evropa snažila vyrovnat s vinou a hledala smíření, její dílo nejen připomínalo utrpení obětí, ale zároveň vyzývalo k uzdravení a míru.

Život Nelly Sachs byl důkazem síly lidské důstojnosti, svobody a míru – hodnot, které formují svět a jsou pevně zakotvené v evropské tradici. Narodila se do židovské rodiny v Berlíně a na vlastní oči viděla vzestup fašismu i jeho ničivé dopady na svou komunitu a miliony dalších lidí po celé Evropě. Její raná léta byla plná osobních zápasů – nenaplněné touhy stát se tanečnicí, beznadějné lásky i stále se prohlubujícího antisemitismu z okolí. Tyto zkušenosti se později odrazily v její literární tvorbě, kterou prostupují univerzální témata lásky, ztráty a duchovního přesahu.

> **„A co my všichni? Jak jinak naložit se slovem, které nám bylo dáno, než ho pevně uchopit u jeho kořenů a vyslat ho do světa, aby svou tichou, sjednocující silou přispělo k jedinému vítězství – tomu, které nepřináší bolest, ale radost: vítězství míru.“**

V době, kdy Hitlerův režim utahoval smyčku, Sachs se svou matkou jen o vlásek unikly hrůzám holokaustu. Díky zásahu spisovatelky Selmy Lagerlöf uprchly v roce 1940 do Švédska. Trauma vyhnanství a vražda přátel a rodiny prostupovaly Nellyinou poezií a učinily z ní jeden z nejsilnějších hlasů židovské zkušenosti během šoa. Její básně se staly prostředkem pravdy, paměti a smíření. Na rozdíl od mnoha jiných, kteří mohli podlehnout hořkosti, se Sachs věnovala složitému vztahu mezi oběťmi a pachateli a zkoumala otázky viny a odpuštění.

Po příjezdu do Švédska se její tvorba rozšířila daleko za hranice osobního smutku. Zabývala se hlubšími existenciálními otázkami o lidské schopnosti páchat zlo a o nutnosti solidarity mezi národy. Poválečnou obnovu Evropy nevnímala jen jako fyzický, ale především jako morální proces – jako příležitost znovu potvrdit společné hodnoty spravedlnosti a úcty k lidskému životu.

Její poezie reflektovala nelidskost holokaustu, ale také možnost vykoupení a jednoty skrze kolektivní paměť a sdílený smutek. Sachs věřila, že v Evropě rozervané válkou lze skutečného míru dosáhnout jen tehdy, pokud se lidé dokážou upřímně vyrovnat s minulostí.

I přes boj se zdravotními problémy, depresí a následky traumat zůstala Sachs věrná svému poslání – skrze literaturu prosazovala hodnoty, na nichž jí záleželo. Její neúnavné úsilí bylo v roce 1966 oceněno Nobelovou cenou za literaturu, čímž se stala jednou z mála žen, které toto uznání obdržely. Nejenže se nesmazatelně zapsala do dějin literatury, ale také přispěla k evropské snaze vybudovat budoucnost založenou na míru a vzájemném soužití.

Dílo Nelly Sachs se stalo mostem mezi minulostí a budoucností. Aktivně formovala evropské svědomí a neúnavně připomínala, že hrůzy holokaustu nesmí upadnout v zapomnění. Její poezie, i přes bolest, kterou zachycovala, skýtala naději a ukazovala, že umění a kultura hrají klíčovou roli v uzdravování jednotlivců i celé společnosti.

Zdůrazněním paměti a smíření pomohla Sachs inspirovat vizi Evropy, která není sjednocena jen politicky, ale i duchovně a morálně. Věřila v kontinent, kde jsou lidská práva chráněna a kde vzpomínky na minulost slouží jako základ pro soucitnější budoucnost. Její poezie překročila hranice států a stala se nedílnou součástí poválečné vize sjednocené Evropy,

postavené na hodnotách demokracie a tolerance.

Odkaz Nelly Sachs sahá daleko za hranice jejích básní. Stala se symbolem odolnosti a důkazem, že lidský duch dokáže překonat i ty největší hrůzy. Svou tvorbou neustále varuje před nebezpečím totalitarismu a připomíná, jak důležité je chránit svobodu a důstojnost každého člověka. Ukazuje, že umění není jen svědkem utrpení, ale také nástrojem uzdravení, a zdůrazňuje nezastupitelnou roli kultury při budování trvalého míru.

Zásadním momentem v životě Nelly Sachs nebyl jen útěk z nacistického Německa, ale především její odhodlání zajistit, aby hrůzy holokaustu nikdy neupadly v zapomnění. Nebyla pouze přeživší – byla svědkyní. Prostřednictvím své poezie naléhala na Evropu, aby si pamatovala své nejtemnější chvíle a dokázala na nich postavit lepší budoucnost.

> **„Mnohá setkání s jednotlivými Němci se mi nesmazatelně vryla do paměti a ukázala mi jako na hvězdné mapě zrod nového znamení, ze kterého může znovu vyrůstat naděje a mír.“**

V době, kdy mnozí přeživší mlčeli, dala hlas milionům, kteří již nemohli promluvit sami. Její nekompromisní oddanost pravdě uprostřed hrůzy pomohla formovat kolektivní paměť Evropy a nasměrovala ji na cestu ke smíření. Jejím odkazem je nejen poezie, ale stejně tak i morální vize založená na lidských právech, soucitu a nutnosti čelit minulosti. Nelly Sachs nebyla jen básnířkou smutku – byla také básnířkou naděje, která ukázala, že z popela zkázy může Evropa znovu povstat na principech spravedlnosti a lidské důstojnosti.

Benjamin Zeeb

Bibliografie

Dähnert, G. (2009): Wie Nelly Sachs 1940 aus Deutschland entkam. Mit einem Brief an Ruth Mövius, in: Sinn und Form, February 2009, pp. 226–257.
Dinesen, R. (1992): Nelly Sachs. Eine Biographie. Berlin: Suhrkamp.
Sachs, N. (1965): Dankesrede. Friedenspreis des Deutschen Buchhandels.
Wiedemann, B. (ed.) (1998): Paul Celan, Nelly Sachs: Correspondence, trans. Christopher Clark. Sheep Meadow.

Danuta Maria Hübner

Profesorka ekonomie, politička, ministryně pro evropské záležitosti, vyjednavačka, eurokomisařka, poslankyně Evropského parlamentu

> **„Politika žen vypadá jinak než politika mužů. Je racionální, participativní a inkluzivní. Zaměřuje se na to, co lze nazvat sociálním blahobytem, a nejjednodušeji řečeno představuje holistický přístup k politice."**

Danuta Hübner působila ve čtyřech po sobě jdoucích polských vládách v klíčovém období budování demokracie a zásadních politických, ekonomických i sociálních změn. Sehrála klíčovou roli v přípravě Polska na vstup do Evropské unie. V letech 1995–1996 vedla vyjednávání o přistoupení Polska k OECD a následně stála v čele Úřadu výboru pro evropskou integraci – nejprve jako státní tajemnice, poté jako ministryně pro evropské záležitosti.

Byla první polskou eurokomisařkou, nejprve pro mezinárodní obchod, následně pro regionální rozvoj. Patnáct let zastupovala Polsko v Evropském parlamentu, kde vedla Výbor pro regionální rozvoj, Výbor pro ústavní záležitosti a Delegaci pro vztahy se Spojenými státy. Jako jediná polská europoslankyně se přímo podílela na vyjednávání o brexitu a na tvorbě regulací upravujících vztahy mezi EU a Spojeným královstvím po jeho odchodu.

Danuta Hübner je rovněž spoluzakladatelkou Sdružení Kongres žen a od roku 2011 působí jako ministryně ve stínové vládě Národního kongresu žen.

1948

Polsko

Po revoluci zahájené hnutím Solidarność a pádu komunistického režimu v roce 1989 se Polsko vydalo na cestu hlubokých a rychlých systémových politických, ekonomických i společenských změn. Současně s touto transformací se země připravovala na vstup do Evropské unie – společenství, které už padesát let kráčelo cestou obnovy z trosek a tragédie druhé světové války i dlouhého období studené války.

Polsko podalo přihlášku do EU 8. dubna 1994 v Athénách. Dne 16. dubna 2003 podepsali přístupovou smlouvu jménem Polska premiér Leszek Miller, ministr zahraničí Włodzimierz Cimoszewicz a ministryně pro evropské záležitosti Danuta Hübner. O rok později, 1. května 2004, se Polsko společně s devíti dalšími státy střední a jižní Evropy – Českou republikou, Slovenskem, Maďarskem, Litvou, Lotyšskem, Estonskem, Slovinskem, Kyprem a Maltou – stalo členem Evropské unie.

„Nesčetné množství žen se podílelo na naší přípravě ke vstupu do EU. Přinesly s sebou to, co ženy vždy přinášejí – schopnost spolupracovat. A právě o spolupráci Evropská unie je. (…) EU vznikla pro své občany a stále více také díky nim. A mezi nimi je polovina žen."

Po absolvování 10. gymnázia ve Varšavě vystudovala ekonomii na Fakultě zahraničního obchodu při Centrální škole plánování a statistiky (dnešní Varšavská ekonomická škola – SGH), a to s vynikajícím prospěchem. Ve 25 letech získala doktorát ze západní ekonomie, o šest let později habilitaci v oblasti mezinárodních ekonomických vztahů. V roce 1992, ve věku 44 let, jí prezident Lech Wałęsa udělil titul profesorky ekonomie.

Rok 1989 a pád komunismu v Polsku zažila z dálky – ve Spojených státech, kde působila jako stipendistka Fulbrightova programu, novomanželka a matka dvou dcer, Ewy a Karoliny. Po návratu do vlasti se jako uznávaná odbornice na mezinárodní vztahy a západní ekonomii rychle zapojila do politiky.

V roce 1994 se stala poradkyní místopředsedy vlády pro sociální záležitosti a následně náměstkyní ministra průmyslu a obchodu. V roce 1996 spoluzakládala nově vzniklý Úřad výboru pro evropskou integraci a o rok později stanula v čele Kanceláře prezidenta Polské republiky.

V roce 1998 přijala pozici zástupkyně výkonného tajemníka Hospodářské komise OSN pro Evropu a následně se stala její výkonnou tajemnicí – s hodností náměstkyně generálního tajemníka OSN. S přelomem tisíciletí nabraly přípravy na vstup Polska do EU obrátky a Danuta Hübner se postavila do čela agendy spojené s vyjednáváním jak polského členství, tak historicky největšího rozšíření Unie. Po úspěšném referendu o vstupu do EU a samotném připojení Polska v roce 2004 se stala první polskou eurokomisařkou v Bruselu.

Byla jedinou ženou z Polska, která zastávala klíčové a odpovědné funkce při vyjednávání o rozšíření EU a vstupu Polska do Unie. Stala se první polskou eurokomisařkou – nejprve pro obchod, poté pro regionální politiku.

Byla a zůstává političkou s dlouhodobou vizí, strategickým myšlením a globálním přístupem – nezatíženou stranickými zájmy a mocenskými boji. Jejím charakteristickým rysem byla vždy profesionalita a schopnost hledat kompromisy. Jejím největším cílem pak bylo zajistit, aby mělo Polsko hlas v nejdůležitějších debatách o budoucnosti EU.

Byla uznávanou a schopnou vyjednavačkou, osvědčila se jak při pátém a dosud největším rozšíření EU – kdy po pádu komunismu vstoupilo do Unie deset zemí střední a jižní Evropy –, tak i při vyjednávání o vystoupení

Spojeného království. Podílela se na posilování transatlantické spolupráce a předsedala mnoha jednáním, která tuto spolupráci dále rozvíjela. Věřila, že v geopoliticky a technologicky rozmanitém a polarizovaném světě je klíčem k udržení míru a řešení konfliktů respekt k odlišnostem a zájmům všech komunit, v nichž lidé žijí své každodenní životy, otevřený dialog, sdílené hodnoty a právo. Největší silou je přitom jednota, solidarita a vzájemná důvěra. Byla odhodlanou zastánkyní strukturálních reforem, které měly posílit soudržnost, bezpečnost a odolnost Evropské unie.

Měla vizi „Evropy občanů“, kde Evropská unie není jen utvářena pro občany, ale také občany samotnými. Vizi, v níž je kladen důraz na aktivní roli běžných lidí při utváření současnosti i budoucnosti světa. Upřednostňovala osobní setkání a otevřený dialog se všemi skupinami obyvatel. Spolupracovala s mnoha organizacemi občanské společnosti a podporovala think-tanky zaměřené na občanskou angažovanost – včetně formálního působení v jejich programových radách a řídicích orgánech. Aktivně se zapojila do Konference o budoucnosti Evropy, iniciativy EU (2021–2022), která měla zapojit občany do rozhodovacích procesů a umožnit jim spoluurčovat směřování Unie.

Důraz kladla na vztahy s evropskými regiony a místními komunitami. Jako eurokomisařka pro regionální politiku navštívila více než 220 regionů a mnohdy byla vůbec prvním zástupcem Evropské komise, který tam v historii evropské integrace zavítal. Věnovala se právním, strukturálním, ekonomickým a finančním otázkám, které drží Evropskou unii pohromadě, ačkoli jen zřídka plní titulní stránky novin. Ve Výboru pro mezinárodní obchod (INTA), Výboru pro hospodářské a měnové záležitosti (ECON) a Výboru pro ústavní záležitosti byla často jediným zástupcem Polska. Do diskusí přicházela vždy precizně připravená, získala si respekt svých kolegů a její názory byly nejen vyslyšeny, ale také široce citovány a komentovány.

Zároveň věnovala své zkušenosti a energii širším, zásadním otázkám. V době pandemie, války, migrační a energetické krize, rostoucí inflace i sílících protidemokratických tendencí otevřeně vystupovala proti populismu, autoritářským praktikám, zastaralým politikám založeným na násilí a útlaku, stejně jako proti diskriminaci žen a menšin. A to navzdory tvrdé kritice, které čelila ze strany pravicových představitelů ve své vlastní zemi.

> **„Unie je cestou ven z nekonečných sporů o všechno. Je to závan čerstvého vzduchu. (…) Měnila se v reakci na vnější výzvy, ale také v souladu s očekáváními svých občanů. Proměnila ji i rozšíření – každá nová členská země do ní vnesla něco jedinečného.“**

Věřila v sílu jednoty a solidarity a v hodnotu globálního, nadnárodního veřejného dobra: míru, ochrany klimatu, veřejného zdraví, bezpečnosti a rovných práv.

Práva žen pro ni byla zásadní – vnímala je jako nedílnou součást lidských práv a základ demokracie. Nejenže v ně věřila, ale také o ně usilovala, podporovala je a snila o jejich úplném prosazení. Ženy viděla jako rovnocenné aktérky na veřejné scéně a zdůrazňovala jejich nenahraditelný přínos na všech úrovních politiky. Veřejně podporovala a oceňovala každou iniciativu směřující k rovnosti, vítala legislativní změny i jmenování žen do rozhodovacích funkcí v EU. Zasazovala se o rovnost na všech úrovních. Moderovala iniciativy a projekty zaměřené na posílení postavení žen a věřila v jejich roli tvůrkyň budoucnosti a nositelek „zeleného leadershipu“. Dobře si uvědomovala, že

Evropská unie představuje mocný legislativní nástroj, který lze využít k uplatňování práv žen a menšin.

Od roku 2011 až do současnosti zastává funkci premiérky stínové vlády Sdružení Kongres žen (Kongres kobiet) – nadstranické iniciativy a sociálního hnutí, které aktivně zapojuje ženy do veřejného a politického dění v Polsku.

Toto sdružení usiluje o skutečnou genderovou rovnost – rovná práva, příležitosti a možnosti. Klade důraz na uznání důstojnosti, autonomie a svobody žen, posiluje jejich solidaritu skrze sdílení zkušeností a vzájemnou pomoc. Současně se věnuje uchovávání paměti a odkazu svých předchůdkyň.

Danuta se nikdy nevzdala své vědecké činnosti ani veřejného působení – naopak dokázala tyto dvě oblasti mistrovsky propojit. Jako akademička si hluboce vážila síly poznání, tvrdých dat a také možnosti předávat své myšlenky širšímu publiku prostřednictvím psaní, přednášek a veřejné diskuse. Profesorčin organizovaný bibliografický soupis zahrnuje stovky vědeckých studií, výzkumných zpráv a článků.

Během působení ve strukturách EU pravidelně publikovala své projevy, přičemž v letech 2009–2024 vzniklo více než 1 000 textů. Ty byly shromážděny do 14 svazků o celkovém rozsahu téměř 4 000 stran. Je jedinou osobností z Polska, která byla pozvána, aby materiály ze svého působení v Evropě zařadila do Historického archivu Evropské univerzity ve Florencii.
Čestné doktoráty jí udělily University of Sussex, Université de Valenciennes ve Francii, Università degli Studi di Camerino v Itálii, Univerzita národní a světové ekonomiky v Sofii a Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani.

Za svou práci ve prospěch sjednocené Evropy získala řadu mezinárodních ocenění. Mezi nimi vynikají Řád čestné legie Francouzské republiky (2014), Cena císaře Maxmiliána za evropskou místní a regionální politiku (Rakousko, 2011), dále Velkokříž Řádu za zásluhy Portugalska (1997) a jediné polské vyznamenání – Řád znovuzrozeného Polska – Rytířský kříž, který jí v roce 1996 udělil prezident Polské republiky za její klíčovou roli při vyjednávání a procesu vstupu Polska do OECD.

Iwona Chmura-Rutkowska

Bibliografie

Official website of Danuta Hübner: www.danuta-huebner.pl.
Torańska, T. (2010): Danuta Hübner w wywiadzie z Teresą Torańską, Wysokie Obcasy, 7th June, [www.wysokieobcasy.pl].

Anna Walentynowicz

Svářečka a jeřábnice v Gdaňských loděnicích, disidentka, protikomunistická aktivistka, vůdkyně dělnických protestů, politická vězeňkyně, členka Svobodných odborů, spoluzakladatelka hnutí Solidarita

> „Byla jsem nikdo, a teď jsem dělnice, která dělá něco důležitého.“

Anna Walentynowicz se narodila do chudé rolnické rodiny ve Volyni (dnešní Ukrajina) jako Anna Lubczyk. Již v útlém věku přišla o matku, dokončila pouze čtyři třídy základní školy a od dětství musela tvrdě fyzicky pracovat v cizí rodině výměnou za jídlo a přístřeší. Válečný chaos ji připravil o kontakt s vlastními příbuznými a po dlouhá léta žila v přesvědčení, že nikdo z její rodiny nepřežil.

Vyčerpaná dřinou bez odměny a špatným zacházením se po přestěhování do Gdaňsku rozhodla vzít svůj osud do vlastních rukou. Nejprve pracovala v pekárně, poté v továrně na margarín, až se nakonec přihlásila do svářečského kurzu. Získala náročnou a nebezpečnou, ale dobře placenou práci v Gdaňských loděnicích, kde strávila následujících třicet let. Právě zde se stala živoucí legendou nejen tohoto průmyslového kolosu, ale i celého města.

1929 | 2010

Polsko

Ve třiadvaceti letech neplánovaně otěhotněla. Přestože otec dítěte si jeho narození nepřál, rozhodla se miminko donosit a stát se samoživitelkou – což v té době nebylo vůbec snadné. Teprve o několik let později se provdala za kolegu z práce, Kazimierze Walentynowicze, jehož příjmení pak nesla ona i její syn Janusz.

> **„Loděničtí dělníci chtěli, abych vedla stávku, ale odmítla jsem. Řekla jsem, že by to oslabilo význam celé věci, kdyby v jejím čele stála žena.“**

V šestatřiceti onemocněla rakovinou a navzdory mnohaleté poctivé práci byla přeřazena na nižší pozici. Tato nespravedlnost ji přiměla k odporu – neúnavně psala stížnosti a odvolání, dokud si nevybojovala lepší pracovní podmínky. Když v prosinci 1970 propukly dělnické protesty proti drastickému zvýšení cen potravin a režim je krvavě potlačil, připojila se k demonstrantům. Od té doby zůstala v nesmiřitelné opozici vůči vládnoucí moci až do jejího pádu. Stala se jednou z nejhlasitějších, nejneústupnějších a nejodhodlanějších disidentek své doby.

„Dítě z rolnické rodiny, které se celou noc modlilo, aby bylo přijato do loděnic. Pak zapálená aktivistka Svazu polské mládeže, mimořádně výkonná dělnice, jejíž portrét visel před branou závodu. Rozená bojovnice za práva druhých, hluboce přesvědčená, že za lidi je třeba se bít, že je nutné stát při nich. A přitom bojovat sama. Během stávky v roce 1970 vařila jídlo pro dělníky. Byla vždy připravená pomoci tím nejjednodušším způsobem – zamést, umýt schody,“ napsal o ní opoziční lídr Jacek Kuroń.

Během let svého opozičního působení byla systematicky sledována – údajně téměř stovkou agentů – a několikrát uvězněna. Proslula však svou neústupností a schopností dělat tajným službám život nesnesitelným. Když ji komunistické úřady těsně před odchodem do důchodu propustily ze zaměstnání, v Gdaňských loděnicích vypukla stávka. Dělníci požadovali nejen návrat Anny Walentynowicz do práce, ale také svobodu slova, možnost zakládat odbory a důstojné životní podmínky.

Tvrdohlavý režim nakonec tlaku ustoupil a slíbil splnit požadavky dělníků, načež Lech Wałęsa jakožto vůdce protestu rozhodl o ukončení stávek. Proti tomu se však postavily ženy – v čele s Annou Walentynowicz a Alinou Pienkowskou, zdravotní sestrou z loděniční kliniky. Právě ony zastavily dělníky, kteří už začali opouštět loděnice, a přesvědčily je, aby ve stávce pokračovali. Během několika dní se ke stávkujícím přidalo sedm set podniků po celé zemi a přibližně sedm set tisíc dělníků. Srpnové protesty vedly ke vzniku takzvaného „karnevalu Solidarity“ – období relativních občanských svobod, během něhož se odborové hnutí Solidarita proměnilo v největší masovou organizaci v dějinách Polska. Na vrcholu své popularity sdružovalo deset milionů členů – mužů i žen.

„Karneval Solidarity“ byl brutálně přerušen vyhlášením stanného práva a Anna Walentynowicz byla spolu s dalšími opozičníky internována – tedy uvězněna bez soudu a bez rozsudku, čistě z preventivních důvodů. V roce 1983 byla za spoluorganizaci stávky v loděnicích odsouzena k roku a půl vězení, trest jí byl podmínečně odložen. O několik měsíců později však stanula před soudem znovu – tentokrát za účast na pokusu vztyčit pamětní desku na počest horníků, kteří byli zabiti během protestů v dole Wujek. Byla vězněna několik měsíců.

Pro dělníky a protikomunistickou opozici byla „paní Ania“, „ta drobná žena ve svetru“, ikonou – symbolem nezdolnosti a odvahy, skutečnou, byť nenápadnou vůdkyní. Lidé za ní chodili pro radu, žádali ji o pomoc a její malý byt v Gdaňsku se stal důležitým místem setkávání disidentů. Když vypukla stávka, sama odmítla stanout v jejím čele: „Loděničtí dělníci chtěli, abych vedla stávku, ale odmítla jsem. Řekla jsem, že by to oslabilo význam celé věci, kdyby v jejím čele stála žena,“ vzpomínala po

letech v rozhovoru pro Polský rozhlas. Protože odmítala kompromisy a vyjednávat s represivní mocí, dostala se do konfliktu s Lechem Wałęsou a postupně se stáhla (či spíše: byla odsunuta) z vedení Solidarity.

Jako vždy nekompromisně kritizovala kroky vedení odborů, včetně rozhodnutí připojit se k jednáním u kulatého stolu – tedy k rozhovorům s komunistickými úřady, které nakonec vedly ke kompromisu a částečně svobodným volbám.

Po roce 1989 zůstala v opozici – tentokrát vůči postsolidaritní vládnoucí elitě – a ocitla se na okraji politického dění. Opravdového uznání a poct se jí dostalo až na sklonku života.

Zemřela tragicky v roce 2010 při havárii prezidentského letadla u Smolenska, spolu s dalšími 95 představiteli polského státu. V roce 2020 ji americký týdeník Time zařadil mezi 100 žen, které definovaly 20. století. Dodnes zůstává ikonou a symbolem neústupného boje za důstojnost, spravedlnost a demokracii – stejně jako symbolem nerozlučně spjatých osudů Polska a Ukrajiny.

Anna Kowalczyk

Bibliografie

Cenckiewicz, S. (2010): Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki. Warszawa: Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Jastrun, T. (2011): Życie Anny Walentynowicz. Warszawa: Agencja Artystyczna MTJ.

Karaś, D., Sterlingow, M. (2020): Walentynowicz. Anna szuka raju. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Kuroń, J. (2011): Autobiografia. Warszawa: Krytyka Polityczna.

Rabiej, P. Kto się boi Anny Walentynowicz. [typescript, in the collection of Anna Walentynowicz's family].

Jankowska J., Skawińska M. (2015): Wojna legend, czyli zaduma nad życiem Anny Walentynowicz. Polish Radio Programme One, 17th August [www.jedynka.polskieradio.pl].

Agnieszka Irena Holland

Režisérka (filmová i divadelní), scenáristka, herečka, překladatelka, producentka, komentátorka společenského a politického dění v Polsku, výrazná osobnost světové kinematografie

> „Jsem, kdo jsem, nepředstírám, že jsem někdo jiný, a říkám víceméně to, co si myslím. Věřím, že se to z dlouhodobého hlediska vyplatí – buduje to respekt.“

Agnieszka Holland je dcerou Henryka Hollanda a Ireny Rybczyńské. Má mladší sestru Magdalenu Łazarkiewicz, která se rovněž věnuje filmové režii a scenáristice. Vystudovala lyceum Stefana Batorego ve Varšavě a v letech 1966–1971 studovala na katedře filmu a televize Akademie múzických umění v Praze. Během svého pobytu v Československu zažila pražské jaro 1968, které ji hluboce ovlivnilo.

Svou filmovou tvorbu realizovala ve Francii, Německu, Spojených státech, České republice i Polsku. Získala tři nominace na Oscara – dvě v kategorii nejlepší cizojazyčný film za snímky *Hořká sklizeň* (Angry Harvest) a *V temnotě* (In Darkness) a jednu za nejlepší adaptovaný scénář k filmu *Evropa, Evropa* (Europa, Europa). Kromě toho obdržela řadu dalších prestižních ocenění nejen z oblasti filmu. Spolupracovala s významnými režiséry, jako jsou Krzysztof Zanussi, Krzysztof Kieślowski a Andrzej Wajda, a patří ke skupině umělců spojených s kinematografií morálního neklidu. Sama přiznává, že její tvorbu výrazně ovlivnila československá nová vlna.

Je členkou Polské filmové akademie, Evropské filmové akademie a Americké filmové akademie.

Pochází z rodiny intelektuálů – její rodiče byli novináři. Otec měl židovský původ, matka byla katolička. Oba byli členy Polské sjednocené dělnické strany. V dětství přežila tragédii sebevraždy svého otce, Henryka Hollanda. Provdala se za slovenského režiséra Laca Adamika, s nímž má dceru Kasiu Adamik, která se také věnuje filmové režii. V roce 2012 Kasia veřejně přiznala svou homosexuální orientaci a je otevřenou zastánkyní práv LGBT+ komunity, stejně jako její matka, která ji v tomto plně podporuje.

1948

Polsko

Životní dráha Agnieszky Holland jako umělkyně je typická pro její generaci: komunistická cenzura, ostrakizace, nemožnost natáčet vlastní filmy, emigrace. Po pádu komunismu v Polsku a ve východní Evropě pokračovala ve své tvorbě a stejně jako dříve kladla otázky týkající se zásadních témat: antisemitismu, dopadu totalitních režimů na lidský život, lidské existence ve chvílích extrémních zkušeností (válka, emigrace, exil), hranic svobody a rizika podrobení, vztahu k přírodě a zvířatům. Velkou pozornost věnovala také životopisům výjimečných osobností, jejich osobním dilematům a talentům. Důležitým tématem jejích filmů je rovněž kritický pohled na katolickou církev – často se v nich objevují otázky Boha, transcendence a identity.

Je těžké určit jedinou univerzální hodnotu, za kterou bojovala. Možná to pro ni byla – jako pro umělkyni – především svoboda. A protože pocházela z východní Evropy, z Polska, nesla si tato svoboda nevyhnutelně i politický rozměr.

Musela čelit celé řadě omezení – cenzuře, izolaci od svobodného světa, dokonce i vězení. A právě proto vždy nekompromisně vystupovala proti všemu, co svobodu ohrožuje – ať už šlo o útoky na svobodu slova či omezování umělecké tvorby. A činí tak dodnes.

Získala mezinárodní uznání i proslulost, přesto to pro ni jakožto režisérku nebylo hlavním cílem. Nikdy také neměla ambici kázat či hlásat „zjevené pravdy“, jak sama kdysi řekla. To, co chtěla a stále chce sdělit, vyjadřuje jazykem filmu. A právě to, že si dokázala uchovat svou svobodu, lze považovat za její největší úspěch.

Právě díky tomu její filmy – často stylizované jako pohádky, bajky či archetypální příběhy – hluboce rezonují s divákem. Svět viděný očima Agnieszky Holland odhaluje zažité vzorce, omezení a kulturní stereotypy, „strhává vrstvy sebeuspokojení“, ukazuje malost i pomíjivou velikost člověka a klade otázky o smyslu umění a samotného tvůrčího aktu. Její filmy nejsou divácky pohodlné, vyvolávají neklid. Nehledají snadné cesty ani nenabízejí jednoznačné odpovědi – naopak, nutí člověka přemýšlet.

Tato Polka s komplikovaným původem (ale také, jak sama přiznává, s nelehkou povahou) změnila myšlení mnoha lidí ve své zemi. Především proto, že se nebojí dotýkat citlivých témat hluboce zakořeněných v polské kultuře a mentalitě – antisemitismu, formálního „papírového“ katolicismu, necitlivosti k utrpení zvířat i lidí, zejména těch s odlišnou barvou pleti.

„Když upřednostníme pohodlí – ať už v politice, nebo v každodenním životě – před hodnotami, za které Evropa po desetiletí bojovala, dopadneme přesně podle slov Churchilla: nezískáme ani pohodlí, ani hodnoty.“

Dílo Agnieszky Holland vždy vyvolává debaty a její filmy posouvají společenské diskuse novým směrem. Vedle umělecké tvorby zanechala stopu i jako bojovnice za práva žen a LGBT+ komunity, jako odpůrkyně rasismu, antisemitismu a sociálního vyloučení.

Ve své tvorbě zobrazuje revoluční motivy, které v sobě snoubí jak její umělecké směřování, tak osobní životní zkušenosti. Její odkaz je nesmírně rozsáhlý – zahrnuje 40 režijních projektů, včetně filmů a seriálů, 23 napsaných scénářů a také několik hereckých rolí. Vedle filmové tvorby je Agnieszka Holland známá i jako režisérka divadelních a televizních inscenací. Kromě toho se věnovala překládání české literatury do polštiny – nejznámějším překladem je román M. Kundery *Nesnesitelná lehkost bytí*.

Byla svědkyní i aktivní účastnicí zásadních událostí pro Evropu i Polsko. Jako studentka Akademie múzických umění v Praze se zapojila do studentských stávek během pražského jara. Československá Státní bezpečnost ji zatkla kvůli podezření z kontaktů se skupinami

pašujícími ilegální tiskoviny (tzv. kauza „tatranských horalů“). Strávila několik týdnů ve vězení.

Mám pocit, že Poláci zoufale potřebují psychoterapii – jak kolektivní, tak individuální. Naše školství, kultura ani církev nejsou založeny na sebereflexi, a pouhá zpověď často nestačí. Přestože jsme katolická země, vidím jen málo lidí, kteří by se skutečně snažili zúčtovat sami se sebou.

V roce 1981, po vyhlášení stanného práva v Polsku, se rozhodla zůstat ve Francii. Dlouhodobě podporuje členství Polska v Evropské unii.

V roce 2023 ji deník Gazeta Wyborcza – jeden z nejvýznamnějších polských deníků – vyhlásil Osobností roku, a to „za její umělecké úspěchy a občanskou odvahu“.

Edyta Głowacka-Sobiech

Bibliografie

Holland, A. (2002): Magia i pieniądze. Z Agnieszką Holland rozmawia Maria Kornatowska. Kraków: Wydawnictwo Znak.
Pasternak, K. 2022. Holland. Biografia od nowa. Kraków: Wydawnictwo Znak.
Mąka-Malatyńska, K. (2009): Agnieszka Holland. Ludzie polskiego kina. Warszawa: Wydawnictwo Więź.
Jarosz, A. (2022): Agnieszka Holland: Uchodźczyni, samotna matka, bezdomna. Twój Styl, 3. března [www.twojstyl.pl].

Dorka Gryllus

Herečka, režisérka, zpěvačka

> „Jsem umělkyně, potřebuji pomoc, abych pochopila systém moci a peněz. Dokážu přemýšlet jen o zásadních lidských otázkách a věřit v naivní, ale konkrétní pravdu. Tak to vždy bylo – a myslím, že to tak i zůstane.“

Dorka Gryllus, dcera režisérky a hudebníka, vystudovala herectví a stala se členkou souboru Divadla Csikyho Gergelye, kde spolupracovala s předními maďarskými režiséry. Zpočátku účinkovala ve filmových a televizních produkcích v Maďarsku, poté se přestěhovala do Berlína, kde se od základů naučila německy.

Jako nezávislá herečka hrála v mnoha maďarských, britských a německých filmech a získala ocenění na mezinárodních festivalech. Širokého uznání za hranicemi se jí dostalo díky rolím ve filmech *Soul Kitchen* režiséra Fatih Akina a *Irina Palm* Sama Garbaskiho. Vedle herectví působila také jako hlavní zpěvačka berlínské kapely RotFront.

Po narození prvního syna se vrátila do Budapešti, ale nadále se věnuje mezinárodním filmovým produkcím. Upřednostňuje umělecké projekty, které se nebojí překračovat hranice klasického repertoáru a hledají nový jazyk divadla. Ve svém režijním debutu v roce 2023 se podílela na inscenaci, která inovativním způsobem zpracovává téma lidské sexuality.

1972

Narodila se v době Kádárovy éry do umělecké rodiny. Když v 90. letech zahájila svou kariéru, Maďarsko procházelo poklidnou politickou a společenskou transformací směrem k parlamentní demokracii.

Jako dospívající dívka snila o tom, že se stane luteránskou farářkou, inspirována duchovní z kostela na Deákově náměstí v Budapešti. Jeden semestr studovala teologii, nakonec se však dala na hereckou dráhu. Tyto dvě profese mají podle ní mnohé společné – obě jsou o předávání poselství. „Není náhoda, že se herečkám říká kněžky Thálie," uvedla v jednom rozhovoru.

Stala se členkou prestižního souboru Divadla Csikyho Gergelye v Kaposváru, kde spolupracovala s významnými maďarskými režiséry.

> **„Muži psali divadelní hry, točili filmy, zobrazovali ženy – ale zapomněli se jich zeptat, jak to vnímají ony samy. Ve filmu chtěli muži vidět mladé ženy po boku starších mužů. Ti muži stárnou – ale ženy ne."**

Účinkovala v řadě filmových a televizních projektů jak maďarských, tak zahraničních, a postupem času pro ni bylo stále obtížnější skloubit je s prací v Kaposváru. Když nakonec opustila divadelní soubor, žádné jiné maďarské divadlo jí nenabídlo angažmá. Začala pracovat na volné noze a později se přestěhovala do Berlína, kde se od základů naučila německy.

Brzy se stala vyhledávanou herečkou po celé Evropě, schopnou hrát ve třech jazycích. Získala ocenění na mezinárodních festivalech a širší divácké veřejnosti se zapsala do povědomí díky filmům *Irina Palm* (2007, režie Sam Garbarski) a *Soul Kitchen* (2009, režie Fatih Akin). Ráda spolupracovala s režiséry, kteří experimentují a tvoří divadlo reflektující společnost – otevřené, rozmanité a demokratické. Vedle herectví byla také frontmankou berlínské kapely RotFront. Přesto nikdy neztratila kontakt s maďarským divadelním prostředím. Spolupracovala s menšími nezávislými soubory, jako je Trojka Theatre Company nebo Gólem, židovské divadlo sídlící v Budapešti.

Dorka našla svůj druhý domov v Německu přibližně v době, kdy Maďarsko vstoupilo do Evropské unie (2004). Po narození prvního syna se však vrátila do vlasti. Ve stejné době čelila maďarská vláda silné kritice za svůj přístup k právnímu státu, médiím, občanské společnosti, umělecké svobodě a lidským právům. Dorka se proto znovu začala aktivně zapojovat do veřejného dění.

Jak sama říká v rozhovorech, život a práce v zahraničí formovaly nejen její osobnost, ale také pohled na svět. Postupně začala otevřeněji vyjadřovat své názory na společenské otázky. V roce 2011 se v Budapešti konaly masové protesty proti kontroverznímu novému mediálnímu zákonu. Právě Dorka Gryllus tehdy za demonstranty přednesla seznam jejich požadavků, mezi něž patřila ústavní revize zákona a záruky ochrany novinářských zdrojů.

V roce 2017 patřila k mnoha maďarským intelektuálům, kteří se postavili na obranu Středoevropské univerzity (CEU) a akademických svobod, když vláda přijala opatření znemožňující její další působení v zemi. Stejně tak veřejně podpořila studenty své alma mater, Univerzity divadelních a filmových umění v Budapešti, kteří se postavili proti snahám vlády přetvořit instituci podle ideologických požadavků.

Stále se věnuje mezinárodní filmové tvorbě. Upřednostňuje umělecké projekty, které posouvají hranice klasického repertoáru a obnovují jazyk divadla.

Ve svých nedávných veřejných vystoupeních Dorka Gryllus opakovaně upozorňuje na ageismus a jeho negativní dopady na ženy, a to

nejen ve filmovém průmyslu, ale i v celé společnosti. Otevřeně kritizuje skutečnost, že herečky nad čtyřicet let dostávají méně rolí a příležitostí. Tento problém souvisí i s reprezentací starších věkových skupin ve filmu a uměleckém vyprávění obecně. Příběhy žen nejsou v zábavním průmyslu zastoupeny rovnocenně – starší postavy, zejména ženy, jsou často zjednodušené, stereotypní, zobrazované jako pasivní, lítost vzbuzující figury, které jsou pro hlavní dějovou linii jen okrajové nebo zcela nepodstatné.

Dorka Gryllus často apeluje na to, aby se v rámci uměleckých projektů více vyprávěly příběhy s ženskými hrdinkami. Je hrdá na to, že mohla ztvárnit silné a nezávislé ženské postavy. Věří, že odklon od tradičního obrazu ženy jako pečovatelky nebo potlačované figury směrem k sebevědomějším, schopnějším a komplexnějším ženským charakterům by měl zásadní dopad na rovnost pohlaví. Jejím příspěvkem k hlubšímu a autentičtějšímu zobrazení ženských postav byla i role ve hře *Glasswall*, která se věnuje tématu domácího násilí.

Dorka Gryllus usiluje o mnohovrstevnaté a realistické zobrazení ženských postav, což se neodráží jen v jejím herectví, ale v poslední době i v její režijní tvorbě. Ve své režijní prvotině *SX_MCHN*, uvedené v loňském roce, klade otázky, nakolik si skutečně uvědomujeme svou vlastní sexualitu, nebo zda jen následujeme očekávání, která na nás klade společnost, sociální prostředí či naše pohlaví. Zvolit takto nekonvenční téma vyžaduje odvahu, zvlášť v zemi, kde je legislativa vůči stejnopohlavním párům stále restriktivnější, kde je právní uznání změny pohlaví prakticky znemožněno a kde vláda aktivně buduje narativ, podle něhož gender a LGBT+ „ideologie“ údajně ohrožují „normalitu“.

„Sexualita je spíš škála… Samozřejmě můžeme tvrdit, že tahle zeď je zelená, i když je ve skutečnosti bílá. Stejně tak můžeme lhát o tom, že lidská sexualita je jen bipolární – ale k čemu by to bylo?“

Dorka Gryllus otevřeně hovoří o své víře a duchovním životě. V rozhovorech se upřímně dělí i o osobní zkušenosti – mluví o hledání rovnováhy mezi kariérou a mateřstvím, o partnerské rovnoprávnosti i o výzvách spojených s mateřstvím ve zralejším věku. Její odhodlání žít autenticky a otevřeně se vyjadřovat v každé situaci je inspirací pro mnoho žen. Mimo jiné je i ambasadorkou nadace Autistic Art Foundation a dlouhodobě pomáhá lidem s autismem vést důstojný život.

Fanni Bársony

Bibliografie

https://autisticart.hu/patronus/gryllus-dorka/.
https://enbudapestem.hu/2023/04/11/gryllus-dorka-szxmchn-szinhaz-eloadas.
https://golemtheater.com/hirek/181-interju-gryllus-dorkaval.
https://nlc.hu/magyarorszagkul/20181211/gryllus-dorka-szinhaz-szinesz-berlin-budapest/.
https://szinhaz.hu/2015/06/01/gryllus_dorka_minden_atlepett_egy_masik_dimenzioba.
https://www.jozopr.com/en/dorka-gryllus/theater.
https://www.noklapja.hu/aktualis/2020/05/30/gryllus-dorka-babat-var/.

Anna Kéthly

Maďarská sociálnědemokratická politička, druhá žena v historii země, která získala mandát poslankyně. V říjnu 1956 vstoupila do koaliční vlády jako předsedkyně obnovené Sociálnědemokratické strany.

> „Od tonoucího by nikdo neočekával, že si nejprve vyřídí papíry na záchranný kruh.“

Jako mezinárodně uznávaná vůdkyně sociálních demokratů bojovala za demokracii a svobodu v Maďarsku i v exilu více než půl století.

V meziválečném období se svými parlamentními projevy stala hlasem pracující třídy, zejména žen. Jako opoziční poslankyně nekompromisně vystupovala proti sociální nespravedlnosti a její politické postoje znamenaly naději pro všechny, kdo se po druhé světové válce snažili zabránit komunistickému převzetí moci.

Během revoluce v roce 1956, kdy byla členkou demokratické koaliční vlády, důsledně prosazovala vizi svobodného a demokratického Maďarska. Její myšlenky o Spojených státech evropských byly oceňovány evropskými institucemi i během dlouhých let, které Anna strávila v exilu. Díky své odvaze se stala legendou a její odkaz inspiroval boj proti komunismu. Významně přispěla k úspěšnému pádu režimu v „roce zázraků“ – 1989–1990 – nejen v Maďarsku, ale v celé střední Evropě.

1889 | 1976

Maďarsko

Anna Kéthly se narodila v roce 1889 jako druhé z devíti dětí do skromné dělnické rodiny. Dětství strávila na venkově a měla jen omezené možnosti vzdělání.

Po revoluci v roce 1956 odcestovala jako ministryně vlády Imreho Nagye na Západ. Po sovětské invazi 4. listopadu a brutálním potlačení povstání se už nikdy nemohla vrátit zpět do vlasti. Zemřela v Belgii v roce 1976 ve věku 87 let.

„Na svahu se nedá zastavit," napsala Anna Kéthly sarkasticky v polovině sedmdesátých let v pařížském exilovém časopise Irodalmi Újság, když komentovala autobiografickou knihu Györgye Marosána, kterou tento komunistický demagog opatřil líbivým názvem *Po cestě se musí jít dál*. Oba kdysi působili v sociálnědemokratickém hnutí. Zatímco však Kéthly zůstala až do konce života věrná demokratickým ideálům, Marosán se stal jednou z hlavních postav krvavého potlačení maďarské revoluce a boje za nezávislost v roce 1956.

> **„Pro nás, malou zemi sevřenou úzkými hranicemi, je nesmírně riskantní stavět se proti evropským proudům myšlení, zvláště když usilujeme – ačkoli ne všichni tento cíl sdílejí – o čestnou a spravedlivou revizi míru bez krveprolití. A zdůrazňuji – bez krveprolití."**

Anna Kéthly vstoupila do sociální demokracie po svém působení v odborovém hnutí. Demokratickou revoluci v roce 1918 vítala, ale odmítla krutosti krátkého proletářského režimu v roce 1919, známého jako Maďarská republika rad. V době omezené svobody během konsolidující se národně-konzervativní éry admirála Horthyho kandidovala v parlamentních volbách roku 1922 a stala se druhou ženou v historii Maďarska, která získala poslanecký mandát. Dobře si uvědomovala, že nemůže přesvědčit vládní představitele, přesto však věřila v sílu slov: „Naše projevy mluví k dějinám," prohlásila.

Brzy si získala popularitu svou výřečností. Bojovala za rovná práva žen, které byly v té době považovány za občanky druhé kategorie, a ironicky poukazovala na absurditu toho, že nemohly volit dříve než ve třiceti letech: „Zřejmě na základě předpokladu, že ženy dospívají a dosahují zralosti později než muži." Ostře kritizovala zákaz interrupcí, který označovala za „hanebný paragraf", a pravidelně se zasazovala o zlepšení životních podmínek nejchudších vrstev, zejména pracujících a sociálně slabých. Ve svých parlamentních projevech se věnovala otázce bytové krize dělníků i rozšíření státní zdravotní péče. Když po první světové válce Maďarsko utrpělo zásadní územní ztráty, zaujímala zdrženlivý postoj, odmítající irednetistické iluze a protizápadní nálady vyjádřené heslem „Ne, ne, nikdy!". Ve svém projevu z roku 1922 jasně formulovala svůj postoj: „Pro nás, malou zemi sevřenou úzkými hranicemi, je nesmírně riskantní stavět se proti evropským proudům myšlení, zvláště když usilujeme – ačkoli ne všichni tento cíl sdílejí – o čestnou a spravedlivou revizi mírových dohod bez krveprolití. A zdůrazňuji – bez krveprolití." Ve 30. letech, kdy sílily krajně pravicové tendence, se neohroženě vymezovala vůči protižidovským zákonům, které zbavovaly Židy občanských práv. Její osobní odvaha se odrážela i v jejích slovech: „Kdo se bojí, ať jde pracovat jako slečna do cukrárny!" Poslanecký mandát si udržela až do roku 1944. Po německé okupaci Maďarska 19. března musela až do osvobození Budapešti žít v ilegalitě.

V té době se její mezinárodní kontakty postupně rozšiřovaly – vůdci evropských sociálnědemokratických stran, včetně britské Labour Party, ji považovali za jednu z nejvýznamnějších političek maďarské demokratické levice. V roce 1945 doufala spolu s nimi, že se podaří zabránit komunistickému

převzetí moci v Maďarsku. Ve vlastní straně neústupně horovala proti těm, kdo byli ochotni dělat kompromisy s novým režimem, stejně jako proti těm, kdo projevovali shovívavost vůči zastáncům „aristokratického“ režimu meziválečného období. Marně. Jak později popsala ve svých exilových pamětech, v letech 1947–1948 sovětští „Moskvané“ systematicky likvidovali jednu demokratickou sílu za druhou. Po nastolení stalinistické diktatury se ani jí nepodařilo uniknout perzekuci – strávila čtyři roky ve vězení, aniž by nad ní byl vynesen rozsudek. Po propuštění se ji oslabující komunistický režim pokusil získat na svou stranu, ale Kéthly se svých ideálů pluralitní demokracie nikdy nevzdala. Když v říjnu 1956 vypukla revoluce, vstoupila do koaliční vlády jako předsedkyně obnovené Sociálnědemokratické strany. Ve Vídni navázala styky se svými zahraničními spojenci a zúčastnila se zasedání Socialistické internacionály, když dorazila zpráva o „proletářské internacionalistické bratrské pomoci“ – tedy o sovětské vojenské intervenci.

Anna Kéthly se snažila v New Yorku získat mezinárodní podporu pro maďarský lid a brutálně potlačenou revoluci u Organizace spojených národů. Boj Maďarů za svobodu vzbuzoval širokou vlnu sympatií a solidarity – s výjimkou komunistických vlád, které jej odmítaly. Navzdory tomu jí jako exilové ministryni státní správy nebylo v podmínkách studené války umožněno vystoupit na půdě OSN. Své zklamání vyjádřila slovy: „Od tonoucího by nikdo nečekal, že si nejprve vyřídí papíry na záchranný kruh.“ Po neúspěšném diplomatickém úsilí se vrátila do Evropy a nadále působila jako jedna z nejuznávanějších osobností maďarské emigrace, i když musela neustále vyvažovat spory mezi různorodými exilovými organizacemi.

Myšlenku Spojených států evropských považovala za pokrokovou vizi. Přestože dříve odmítala všechna ocenění, v roce 1957 přijala Evropskou cenu míru, udělovanou Radou Evropy — zlatou medaili vyobrazující mapu Evropy obklopenou hvězdami. Anna Kéthly převzala ocenění na slavnostním zasedání parlamentního shromáždění organizace. Měla na sobě černé šaty a její tvář částečně zakrýval závoj. Zástupci 16 evropských zemí na její počest povstali a bouřlivým potleskem jí vzdali hold. Na sklonku života, ve věku 83 let, odcestovala do Izraele, kde v pamětním parku Jad vašem zasadila strom. Navštívila zemi na pozvání premiérky Goldy Meirové, která ji přijala ve svém domě a ocenila její odvahu v době pronásledování Židů. Tak se v Izraeli setkaly dvě velké dámy sociálnědemokratického hnutí.

Nikdy se nevzdala požadavků revoluce roku 1956 a odmítala kompromisy, ať už zprava, či zleva. Koncem 50. let ji režim opět označil za veřejného nepřítele. „Anna Kéthly a její spolupracovníci udělali vše pro to, aby věrně následovali pokyny svých vzorů a mentorů […], svých přímých nadřízených – maďarských politiků z doby Horthyho – a pomáhali udržet maďarskou buržoazii u moci,“ napsal tehdejší státní tisk, čímž ji označil za pravicovou sociální demokratku. Stárnoucí politička, odsouzená k doživotnímu exilu, neochvějně hájila demokratické ideály revoluce i v době mezinárodních politických změn a uvolňování napětí mezi mocnostmi. Nedočkala se pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě, vítězství evropské myšlenky, vstupu Maďarska do Evropské unie ani očištění svého jména. Po změně režimu v letech 1989–1990 byl její popel převezen do vlasti a uložen vedle mučedníků revoluce z roku 1956. Dnes její památku připomínají sochy a náměstí po celé zemi a její životní osud se stal námětem pro celovečerní film.

István Hegedűs

Bibliografie

Kádár, Z. (2023): Kéthly Anna (1889–1976). Budapest: Gondolat Kiadó.

Ottilia Solt

Sociologka, členka demokratické opozice, zakladatelka Fondu na podporu chudých, redaktorka samizdatu Beszélő, poslankyně Maďarského parlamentu

„Odvahou, trpělivostí a vytrvalou každodenní prací si my, tento malý národ, zde, kousek na východ od středu Evropy, můžeme vybojovat právo žít v takovém systému, jaký si přeje většina.“

Byla sociologkou, která díky rozsáhlé terénní zkušenosti, sociální citlivosti a hlubokému smyslu pro solidaritu zaměřila svůj výzkum především na chudé, Romy, bezdomovce a další znevýhodněné společenské vrstvy.

V roce 1979, v otevřené opozici vůči komunistickému režimu, Solt založila první významnou občanskou organizaci zabývající se chudobou – Fond na podporu chudých. Sama se stala nejen organizátorkou, ale doslova institucí občanského aktivismu. Působila jako redaktorka a pravidelně přispívala do samizdatového časopisu Beszélő, hlavního média demokratické opozice. Navzdory neustálému policejnímu dohledu a domovním prohlídkám pomáhala zakládat Síť svobodných iniciativ. Vytvoření takzvané „druhé veřejnosti“ bylo odvážným činem vzdoru proti útisku státní moci, neboť autoři záměrně ignorovali cenzuru i společenská tabu.

Po pádu komunistického režimu se stala poslankyní parlamentu za Svaz svobodných demokratů (SZDSZ), liberální protikomunistickou stranu vzešlou z demokratické opozice. Po sérii osobních tragédií a autonehodě zemřela v roce 1997.

1944 | 1997

Maďarsko

Ottilia Solt se narodila v roce 1944. Vyrůstala v komunistickém Maďarsku, které slibovalo nový, rovnostářský a spravedlivý svět, avšak ve skutečnosti nebylo založeno ani na rovnosti, ani na spravedlnosti.

Její akademická dráha byla předčasně ukončena a kvůli svým postojům přišla i o zaměstnání. Přestože byla nezaměstnaná a často se potýkala s finančními problémy, vždy našla způsob, jak pomoci těm, kteří byli v ještě větší nouzi.

„Její byt v Komjádiho ulici (…) fungoval jako jakýsi plebejský salon, kde se mohli potkat západní novinář zajímající se o domácí opozici, konzervativní katolík spojený s rokem 1956, nekonformní avantgardní výtvarník, sociolog hledající odbornou radu, nepochopený shakespearolog, redaktor univerzitního samizdatu, radikální ekolog, dělnická žena, která se přestěhovala z Tripolisu do Újpaloty, romský básník a terénní pracovník dojíždějící z Boldvy či Szatmárcseke do Budapešti," tak popisuje životní styl Ottilie Solt v 80. letech její kolega a blízký přítel, sociolog Gábor Havas. Bez stálého zaměstnání věnovala veškerou svou energii různým aktivitám demokratické opozice.

> **„[Systém], ve kterém se bohatí i chudí, mocní i slabí, tradicionalisté i novátoři, pravice i levice mohou neustále střetávat a hledat shodu. Kde monopol moci a policejní násilí nedusí zájmy a názory. Kde žádný způsob života ani žádná myšlenka nejsou potlačovány – ani tehdy, když se většině nelíbí."**

Již v roce 1971 se Solt zapojila do celostátního výzkumu romské populace vedeného Istvánem Keményem. Podařilo se jí odhalit vysokou míru předčasného ukončování školní docházky u romských dětí a zároveň poukázala na to, že segregované školy poskytují výrazně horší vzdělání než ty běžné.

Ve svých studiích se zaměřovala na každodenní život nevzdělaných, nekvalifikovaných rodin, jejichž existence se odehrávala v otřesných podmínkách chudinských čtvrtí – realitě, kterou oficiální ideologie oslavující dělnickou třídu odmítala uznat. V sociologické skupině při Budapešťském pedagogickém institutu zkoumala výchovné praktiky dělnických rodin, vliv socializace na školní výsledky a mocenskou strukturu budapešťské dělnické třídy.

Solt si zakládala na přesném používání pojmů. Věřila, že jazyk byl zneužíván elitou a eufemismy měly za úkol vykreslit „existující socialismus" v příznivém světle. Chudoba byla popírána a diskriminace romské menšiny se nesměla zmiňovat. Solt odhalovala hluboké systémové nedostatky režimu, jako byly nerovnost a absence sociální spravedlnosti. Podle ní bylo nutné hovořit jasně: chudí jsou chudí, a jedině tak může veřejnost pochopit jejich situaci. Chudoba znamená nedostatek a omezení, zatímco majetek přináší svobodu a pocit bezpečí. Ekonomická nesvoboda šla podle ní ruku v ruce s nedostatkem důstojnosti, nemožností volby a nerovností šancí.

V roce 1979 byla Solt propuštěna z Budapešťského pedagogického institutu za to, že zveřejnila svou studii o chudobě v samizdatu a podepsala Chartu 77 na podporu českého disentu – jasný projev evropské solidarity a boje za svobodu. Našla si práci na základní škole, ale i odtud byla brzy vyhozena.

Téhož roku byl založen SZETA (Szegényeket Támogató Alap) – Fond na podporu chudých. Nebyl to jen její projekt, stal se součástí její identity. SZETA pomáhala těm, které stát přehlížel, těm, kdo nedosáhli na žádnou sociální podporu. Její členové vybírali peníze a oblečení a dary přímo rozdělovali rodinám, s nimiž se setkali během terénního výzkumu. Členové SZETA se aktivně zapojovali do opozičních aktivit s cílem podpořit nezávislé umělce a získat finanční prostředky.

Naplánovaný benefiční koncert se slavným klavíristou Zoltánem Kocsim byl však úřady na poslední chvíli zrušen, což vedlo ke ztrátě očekávaných darů. Po tomto zásahu se

organizátoři rozhodli přesunout svou činnost do ilegality, aby unikli státní kontrole.

Maďarská demokratická opozice byla v neustálém kontaktu s podobně smýšlejícími skupinami v Evropě, včetně polské Solidarity. Jejich úzká a často riskantní spolupráce zahrnovala například pašování zakázaných knih nebo organizaci dvoutýdenního rekreačního pobytu v Maďarsku pro více než dvacet polských dětí z chudých rodin – projekt, který kompletně financovali a realizovali členové opozice, včetně samotné Ottilie Solt.

> „…všichni vnímáme, jak tísnivé je, když se široká střední třída znovu ocitá v každodenním boji o každou korunu a nucené rezignaci na lepší život – ale skutečná tragédie se odehrává na úplném dně, mezi tím milionem nejchudších! (…) Co s nimi bude?“

V opozičním samizdatovém periodiku Beszélő zveřejňovala své poznatky z práce v SZETA a postupně se stala jeho redaktorkou. Budování „druhé veřejnosti“ znamenalo odvážný čin odporu proti režimu, autoři otevřeně ignorovali cenzuru i společenská tabu.

Když v roce 1989 došlo k pádu komunistického režimu, Ottilia Solt našla své politické zázemí ve Svazu svobodných demokratů, liberální straně s jasně protikomunistickým postojem, která vycházela z demokratické opozice. Jako poslankyně se však nikdy necítila být „političkou v pravém slova smyslu“. Svůj mandát vnímala jako nástroj k obhajobě těch nejzranitelnějších. Nehnala ji touha po moci či výsadách, ale smysl pro službu druhým.

Její nekompromisní odhodlání bojovat za práva těch nejchudších se po pádu komunismu ocitlo v rozporu s tvrdými pravidly přechodu na tržní ekonomiku, který mnohé znevýhodněné skupiny uvrhl do ještě větší nouze. I když byla uznávána, její myšlenky se postupně dostávaly na okraj zájmu, podobně jako lidé, kterým zasvětila svou práci. Historik a publicista Sándor Révész shrnul její odkaz do podoby „platformy Solt“: důraz na dlouhodobou sociální politiku odstraňující strukturální příčiny chudoby, mimořádnou citlivost k porušování lidských práv, nezákonným praktikám policie a pronásledování uprchlíků i bezdomovců.

Na její počest bylo v roce 2022, k 25. výročí jejího úmrtí, v Budapešti pojmenováno malé náměstí.

Monika Pál

Bibliografie

Demszky, G. (2007): Solt Ottilia emlékére. Beszélő.

Havas, G., Fanni-Kőszeg, F. (eds.) (1998): Solt Ottilia: Méltóságot mindenkinek, I-II. Budapest: Beszélő.

https://fszek.hu/szociologia/szszda/solt_meltosagot.pdf.

Kőszeg, F. (2014): A demokratikus ellenzék rangja. Gondolatok Solt Ottilia halálának tizedik évfordulóján.

http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-demokratikus-ellenzek-rangja-%E2%80%93-gondolatok-solt-ottilia-halalanak-tizedik-evfordulojan.

Révész, S. (2017): Húsz éve halott Solt Ottilia.

https://hvg.hu/itthon/20170201_husz_eve_halott_solt_ottilia_visszaemlekezes_revesz_sandor

Solt, O. (2014): Miért nem vagyok szociáldemokrata.

Financováno Evropskou unií. Názory a stanoviska vyjádřená v tomto materiálu jsou však pouze názory autora(ů) a nemusí nutně odrážet postoje Evropské unie nebo Evropské komise. Evropská unie ani Evropská komise za ně nenesou odpovědnost.

© 2025. Toto dílo je licencováno podle podmínek Creative Commons BY 4.0.

CC BY-NC 4.0

Konsorcium
Magyarországi Európa Társaság – Maďarsko
Alliance4Europe – Německo
Inter Alia – Řecko
Asociación Consortium Local-Global (Coglobal) – Španělsko
Knihovna Václava Havla – Česko
Nadace Bronisława Geremka – Polsko
Polská nadace Roberta Schumanna – Polsko

Autoři
Fanni Bársony, Stratis Bournazos, Iwona Chmura-Rutkowska, Aggeliki Christodoulou, Eva García Sempere, Edyta Głowacka-Sobiech, István Hegedűs, Anastasia Kapola, Anna Kowalczyk, Monika Pál, Michał Sęk, Lucie Vopálenská, Benjamin Zeeb

Redakce
Zuzana Barincová
Veronika Pikola Brázdilová
Pavel Hájek
Michał Sęk

Překlad
Zuzana Barincová

Ilustrace a návrh obálky
Sonia Dubois

Grafický design a sazba
Joanna Dubois-Mosora